

БЪЛГАРСКИ
ПРЪГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ

ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА ДРУЖЕСТВОТО „ОБЩИ ТРУДЪ“

ГОДИНА II

КНИГА VII. — МАЙ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА ВЪЛКОВЪ
1895.

РЕЦЕНЗИИ И КНИГОПИСЪ.

Нѣколко критически бѣлѣжки върху обнародванитѣ до сега материали по исторiята за възражданiето на българщината въ Македония. ¹⁾ Има повече отъ двѣ години отъ като, по причина на болестъ, нѣмахъ възможностъ да погледна, да ли нѣма нѣщо на книжовното ни поле, което да ме интересува и върху което бихъ могълъ да дамъ скромното си мнѣние. По щастие, щомъ малко се продигнахъ, мѣрняхъ ми се прѣдъ очитѣ нѣколко статии по исторiята на възражданiето на македонскитѣ българи. Тия статии сж :

1) „Къмъ исторiята на възражданiето на гр. Охридъ“, отъ г. Ю. Ивановъ. (Свѣтлина, год. II., кн. X. и XI., стр. 240—243).

2) Критика върху нея статия отъ г. Г. Баласчевъ, („Б. Прѣгледъ“ год. I., кн. VII., стр. 110—114).

3) „Отговоръ на една критика (горнята)“ отъ г. Ивановъ, (Свѣтлина, год. IV., кн. VII., стр. 110—114).

4) „Баба Недѣля Петкова, (първата българска учителка въ Македония), отъ Х. П. К-въ, (Свѣтлина, год. III., кн. II., стр. 35 — 39).

5) „Григоръ Пърличевъ“, отъ Ю. Ивановъ, (Свѣтлина, год. III., кн. VI., стр. 121 — 122).

6) „Автобиография отъ Гр. Пърличевъ, 1830.—1892., (Мин. Сборн. кн. XI.) и въ особна брошура, стр. 1 — 58.

7) „Изъ дневника на единъ български учителъ, (лични въспоминания), часть първа, (прѣди руско-турската война, 1868.—1878., в. Съгласие, №. №. 1., 2., 3., 4., 6., 8., 11. и 13., въ подлистникъ, и още не свършена).

Освѣтъ изброенитѣ седемъ статии по прѣдметний въпросъ, прѣди още да се разболѣжъ, бѣхъ прочелъ друга една отъ подобенъ видъ статия въ „Денница“, год. I., кн. 12., подъ заглавие: „Страница изъ исторiята на македонското възражданъе“ отъ г. Ю. Ивановъ. А може би да има още и други подобни, които не съмъ ималъ честта да видѣмъ ²⁾.

Като прочетохъ всички тия произведения, азъ си казахъ съ радостъ: „както се вижда, ние македонскитѣ българи, ще надваримъ освободенитѣ си братя въ записванiето исторiята на духовното си и учебно възраждане, тъй като до сега не сме виждали подобно описание за сѣверна и южна България, освѣтъ нѣколко кратки биографии въ

¹⁾ Редакцията оставя отговорността за настоящитѣ полемически бѣлѣжки върху самия авторъ, който съ право се смѣта за единъ отъ най-вѣщитѣ познавачи на македонскитѣ работи.

²⁾ Г-тъ Ю. Ивановъ казва, че имало и нѣкаква брошура за Охридъ, но азъ не съмъ я видѣлъ.

Свѣтлина, и тѣ пакъ отъ македонски българи написани“ Навѣрно, подобни младежи, които принасятъ умствената си лепта на народний жъртвеникъ, заслужватъ всѣка похвала; особито неуспинитѣ трудове на г. Ю. Иванова сж много цѣнни.

Като се взрѣхме обаче по отблизу въ писаното, намѣрихме, за жалость, тукъ тамъ нѣкои неточности и невѣрности. Като на единъ отъ очевидцитѣ и непосредственитѣ или посрѣдствени дѣйци по описаното възраждане, менъ, мислиж, ще бжде позволено, да поправѣж, по възможность, невѣрноститѣ и неточноститѣ, и да погълниж празднитѣ. Азъ знамъ че ще се намѣрижтъ мнозина, безъ да знаижтъ обаче сжщността на работата, които ще се разсърдижтъ и, може би, ще ме удостоижтъ съ нелестни епитети, а може и на нѣкои вѣнкашни лица, да се неареса писаното ми, но азъ съмъ длъженъ да кажъ истината. Туѣ е и цѣльта на настоящитѣ ми нѣколко критически бѣлѣжки.

Прѣди да пристѣпнѣж къмъ своя прѣдметъ длъженъ съмъ да обявѣж, че моитѣ бѣлѣжки не се основаватъ нито на прѣдположения, нито на каквито и да биле комбинации, нито пъкъ на трудоветѣ на авторитетни личности, като: В. Григоровича, Голубински, Иречекъ, или на автобиографии, като на пок. Пърличева и други, тѣмъ подобни, колкото тѣ и да сж цѣнни. Въ дадения случай азъ намирамъ, че е най-добрѣ да се облѣгамъ на свидѣтелствата на очевидци, а именно прѣди всичко;

1) на свонитѣ собствени спомени, които обгръщатъ почти единъ периодъ отъ половия вѣкъ,

2) на разказитѣ на 85. годишната си жива още майка,

3) на 75 годишния, тоже живъ още, вуйко и учитель мой, Я. Стрезовъ,

4) на разказитѣ на 85. годишния, живъ още старецъ. Д-ръ Костадинъ А. Робевъ,

5) на разказитѣ на покойния ми дѣдо, Гьоре Стрезовъ, който цѣли 40 години е служилъ като готварь у Охридския Митрополитъ Калиника, и който прѣди 30. години умрѣ 75. годишенъ, т. е. въ врѣме, когато бѣхъ вече 32. годишенъ мжжъ и можахъ да знаиж какво нѣщо е история,

6) на покойната ми баба, жена на горния, която прѣди 13. години умрѣ 92. годишна,

7) на покойния неинъ братъ, Никола Рогозаровъ, който е служилъ у Дзелядинбега като сарайдаръ въ харема му до самото паданье на бега и който прѣди 15. години умрѣ 90. годишенъ,

8) на покойния ми баща, който прѣди 21. години умрѣ 85. годишенъ и който имаше извънредна паметъ, та можѣше да помни най-дребни работи, станжли прѣди 60. — 70. години;

9) на покойния Миле даскалтѣ Попъ Алексиевски, който прѣди 10. години умрѣ 80. годишенъ и който много години е учителствувалъ въ Охридски училища и боравилъ и въ митрополията,

10) на покойний Г. Бодлевъ, учитель и много любопитенъ старецъ, който прѣди 10.—12. години умрѣ 85. годишенъ. Той обичаше да забѣлѣзва всичко важно, каквото му се исцрѣчеше,

11) на пок. Христо Сапунджиевъ даскалтѣ, за когото повече ще имаме случай да говоримъ по-надолу,

12) на Андроника Йосивчевъ, 80. годишенъ, живъ още старецъ и 40. годишенъ учитель.

Така и на разказитѣ на много други покойници.

До тука сж монтѣ свидѣтели за Охридъ, а за Кукушъ имаме свѣдения още отъ слѣдующитѣ лица :

1) отъ покойния и извѣстия Нако Станишевъ, душата на Кукушкото възраждане, умрѣ прѣди 16. години,

2) отъ покойний Атанасъ Кушовалпята, другаръ на първи, умрѣлъ прѣди нѣколко години въ бѣдно състояние,

3) отъ Христо Тютюнджиевъ, 90. годишенъ старецъ, другаръ на горнитѣ,

4) отъ покойния Д. Миладиновъ и отъ мнозина още други.

За Прилѣгитѣ не е нужда да привеждамъ други свидѣтелства освѣнъ собственитѣ си и показитѣ на ония, които по това врѣме сж били съ мене.

Възъ основа на свидѣтелствата на горѣпоменжитѣ очевидци, азъ още прѣди 15. години, безъ да чакамъ да ми каже нѣкой, съставихъ едно доста дълго, около 20. печатни коли, изложение по възраждането на нѣколко градове въ Македония, въ видъ на автобиография, и подъ заглавие: „Материяли за историята на възраждането на българщината въ Македония“, което, надѣвамъ се, не слѣдъ дълго врѣме ще мож да публикувамъ заедно съ едно историческо описание на г. г. Охридъ и Струга, което отъ давна вече е дадено за обнародване въ редакцията на едно период. списание, за жалость, заспало, ако не и умрѣло, отъ нѣкое врѣме на самъ. За сега, азъ ще си послужъ съ извлѣчения отъ сжитѣ тия материяли за загатнитѣ по-горѣ неточности и невѣрности, за да попълнъ нѣкоя блѣзина въ изреденитѣ статии по историята на македонското възраждане. Но да се повърнеме малко.

По-горѣ казахъ, че нѣма да си служъ въ дѣлото си, нито съ прѣдположения, нито пакъ съ съчиненията на авторитетни личности, частни записки и автобиографии, които въ подобни случаи сж излишни прѣвъ очевидността на живитѣ свидѣтели. Това иска малко обяснение.

Свидѣтелствата, черпени отъ трудоветѣ на авторитетни пжтешественици сж цѣлни, когато тѣ се отнасятъ къмъ по-старитѣ врѣмена, когато всѣкой другъ, по-вѣренъ източникъ, е изчезналъ безслѣдно. Нъ, когато се касае до по-новитѣ врѣмена, свидѣтелствата на живитѣ очевидци иматъ, мислимъ, за насъ, несравнено по-голяма важность и трѣба да се прѣдпочитатъ. Кой не знае какъ правитъ и какъ черпихъ свѣдѣнията си много европейци пжтешественици? Всѣкому е извѣстно, а и азъ съмъ ималъ честта да се срѣщна съ нѣколцина такиви, та излишно би било да разправяме повторно. Само единъ, пок. В. Григоровичъ, който бѣше въ Охридъ на 1845 год. и когото и азъ лично видѣхъ тамъ, прави до негдѣ изключение отъ всички прѣжни и по-сетнѣшни туристи. При всичко това и сами той не е съвѣмъ свободенъ отъ грѣшки. И, ако единъ извѣстенъ българинъ пжтешественикъ, г. ***, (глед. Минист. Сборникъ) който е ималъ възможность да влѣзе въ сношение съ всичкитѣ слоеве на българското общество, не е можалъ да се запази отъ грѣшки, колко повече чуждезичнитѣ европейски пжтешественици, които могатъ да се сношаватъ само съ единъ съвѣмъ тѣсенъ кръгъ отъ нѣколко първенци ?

Разгърнете напр. кн. IV отъ МСб. и отъ начало ще видите описано пътешествието на горѣпоменхтий намъ българинъ ***, подъ заглавие „Битолско, Прѣспа и Охридско, пѣтни бѣлѣжки отъ ***“.

1) Тамъ на стр. 1 и 15-та ще видите, че рѣката, която минува по срѣдъ града Битоля, се наричала, споредъ него, Драгора, когато и малкитѣ дѣца въ тоя градъ знайтъ, че тя се нарича: Драгоръ, а никакъ не: Драгора, нито: „Драгоръ“, както въ „Лоза“ казва г. Езерски.

2) На стр. 18 се казва, че било грѣшка, гдѣто споредъ смѣтката му излизали по 12,5 жители на всѣка къща въ Битоля и околността, когато въ Охридската каза имало по 6, 5, а въ Прѣспа по 7 жители на къща, и се чуди, защо ли да е тая грѣшка. Нъ не знае, види, се, че въ гр. Битоля въ една и съща къща живѣйтъ по нѣколко фамилии, които сж записани, може би, за една, и което въ Охридъ го нѣма, и че по Битолскитѣ села особито живѣйтъ по 40—50 души заедно — задруга.

3) Стр. 19. „На истокъ отъ Битоля, казва, се намиратъ нѣколко сѣнчести градини съ кафенета, гдѣто лѣтѣ се стича много народъ на прохлада. Отъ тукъ излиза шосето за къмъ Рѣсенъ — Охридъ“, (курсивътъ е нашъ).

Ние ще му кажемъ, че сѣнчеститѣ градини, „Кавади“ и „Довледжикъ“, за които говори, не сж на истокъ отъ Битоля, а на западъ, защото и шосето за къмъ Рѣсенъ — Охридъ не е на истокъ отъ Битоля, а къмъ западъ.

4) На стр. 20 чети: Кажани и Гявато, вмѣсто: Кажени и Гявото.

5) На стр. 23. Между план. Петрино и план. Гализица, има друга план. Лѣтнина, която авторътъ на описанието никакъ не споменава.

6) Тамже, вмѣсто сел. Круши чети: сел. Круша.

7) На стр. 48, Плакжнска пл, не, а Плакенска, отъ сел. Плаке.

8) Стр. съща. Между тая послѣдната и Петрино има и други още планини: „Страчка“ и „Бигла“, които авторътъ не споменава.

9) Дамянъ не, а Далянъ.

10) Стр. 49. сел. Коселъ не, а сел. Косель. То отстон на истокъ отъ Охридъ не 6—7 километра, а точно 10 километра или два часа.

11) Стр. 50. „Втората е една равнина 10 километра дълга и толкова широка, която обхваща южния край на езерото и се нарича: Малисия; третата е старовската равнина на сѣверний край на котловината, около 5 километра дълга и толко широка“.

Тукъ г. авторътъ трѣбало да напише сѣверний край вм. южний и обратно; защото Малисията е на сѣверъ а не на югъ, гдѣто е Старово и старовската равнина.

12) Тамъ пакъ. Охридската котловина не е около 45 километра дълга, защото само езерото е около 45 километра или 8—9 часа дълга, а не 30—32, както пише г. автора; а нито ширината на котловината е около 15—16 километра, защото само езерото е около 20 километра или 4 часа широко, както и самъ г. авторътъ по-долу на стр. 57, казва, че св. Климентъ отъ св. Наумъ отстон 24—25 километра.

13) Стр. 51. „Студенчица“ не е подъ самитѣ поли на Петрино, а малко по на югъ, подъ политѣ на пл. Лѣтница. Така се нарича планината, която лѣжи между пл. Петрино и пл. Галичица, и отъ които се отдѣля съ по единъ долъ.

14) Стр. 55. Вмѣсто на върха на Нови-сарай сега сж развалини, чети: на върха на Горни-сарай.

15) Тамъ пакъ. Погрѣшно е казано, че турск. махали отиватъ сѣ покрай езерото. Само двѣ тур. махали, Търсе на юго-изтокъ и Грашница на сѣверо-западъ отъ града отиватъ сѣ по край езерото. Нъ помежду тия двѣ паралелно се протакатъ много още други тур. махали: „Кара-бей махала, Орта-сокакъ, Сарай махала, Зулумия, Сюр-гюнъ махала, Ракитъ-бей махала, Воска махала“ и още нѣкои други второстепенни.

16) Тамъ пакъ. Саранше не е едно и сжщо съ Долни-Сарай, а само площадъта, що е край езерото се нарича така, защото нѣкога имало тамъ сарай.

17) Тамъ пакъ. Отъ Саранше до Горна-порта има една дълга улица, Цанарница наричана, която не е забѣлѣзана отъ автора, нъ която трѣбаше да се забѣлѣжи, като известната въ града по послѣдното сражение на гражданитѣ — защитители съ турцитѣ-завоеватели.

18) Стр. 56. Месокастренската църква се нарича „Каменско“, като на каменна почва създана, надъ една карпа, надъ самата чаршия.

19) Стр. сжща. Църквата, наричана днесъ св. Климентова, на старо врѣме е била храмъ св. Животворний Източникъ, какъто е цариградската Балаклия, та за това и до днешенъ день на великденски петъкъ става въ нея едноцърквице (*μονοκληρίς*), т. е. въ ни една друга отъ многото въ града църкви не се служи въ тоя день, а само въ нея цѣли градъ се църкува. Нея не е съградилъ св. Климентъ,¹⁾ а другата, която е била на насрѣщни, западни хълмъ, малко подолу онъ Горни-сарай, храмъ св. Пантелеимонъ, и не близу до св. София, както казва пок. Григоровичъ, а надъ нея, на доста стрѣмно мѣсто, така щото, вижда се, като да е била на срѣдъ между Горни-сарай и св. София. Като я съградилъ, св. Климентъ я посветилъ на името на св. Пантелеимона, когото прѣвъ цѣлия си животъ много почиталъ. Подиръ смъртъта обаче на того послѣдняго народътъ, отъ дълбокото си почитание, що ималъ къмъ него, прѣобърналъ я на храмъ св. Климента. Сжщо така подиръ завладѣването на града отъ турцитѣ и прѣобръщанieto на храма св. Пантелеимонъ — Климентъ²⁾ въ джамия, народътъ прѣименувалъ горѣпоменжтия храмъ св. Животворний Източникъ на храмъ св. Климента, какъто си остава и до днесъ. Но както единиятъ, така и другиятъ не сж били само църкви, а манастири; защото и днесъ още единиятъ се нарича манастиръ, а другиятъ билъ прѣобърнатъ на тур. имаретъ—мохамеданско сиропиталище,

¹⁾ За съгражданieto на тия църкви има двѣ мнѣния: а) Едни, основани на надписа, що се съхранилъ надъ църковнитѣ врата, твърдятъ, че нея съградилъ ц/ский императоръ Палеологъ, който подарилъ и скъпоцѣната плащаница. б) Други пъкъ казватъ, че Палеологъ само я поправилъ, а не че я и съградилъ, и съ надписа извършилъ едно злоупотреѣбление, едно светотатство въ ущърбъ на истинския и много по-старъ отъ него основателъ на храма, Теодула.

²⁾ И днесъ мнозина въ Охридъ не могатъ, да различатъ името Климентъ отъ името Пантелеимонъ, и мислятъ ги за едно и сжщо.

съ цѣла махала, имаретъ и тя наречена. Подъ самия този манастиръ, остатъкъ отъ който днесъ остава само единъ жгълъ отъ андъ отъ нѣкогашната му звонарница, била Патриаршеската църква, храмъ св. Благовѣщение, споменувана и до скоро врѣме въ патриаршескиѣ или архиепископскиѣ дѣла. (Вижъ МСб. кн. VI, стр. 192—195 и кн. X, стр. 536—539, кодика на охридската патриаршия). При същото това мѣсто, сега нива, до скоро врѣме имаше останки отъ гробища, къдѣто женитѣ, на мъртвитѣ сжботи, отиваха съ коливо и единъ свещеникъ изиѣваше трисвятое. Това мѣсто се наричаше „Блоощникъ“ сир. Благовѣщенникъ. Тамъ на близу е била споменваната патриаршеска църква, храмъ св. Благовѣщение Прѣсв. Богородици.

Ето прочее развързката на гатакката за св. Климентовия храмъ, която пок. Григоровичъ и г. К. не успѣли да развържжтъ.

20) Св. Климентовата статуя, казва г. К., била облѣчена съ скжпоцѣйна кадифена дрѣха. Ние ще кажемъ, че не е била само скжпоцѣйна тая кадифена дрѣха, ами че е била изцѣло обнизана съ едъръ и чистъ скжпоцѣненъ бисеръ, когото нечисти ржцѣ, като ония на попъ Стефаниовскиѣ и други тѣмъ подобни, очистили съвсѣмъ. Г-нъ авторътъ не можалъ това да научи поне отъ баба Зографина Андроничица, попъ Стефаниовска, която му расказала второто прѣданіе за наданието на охр. патриархия, и у която може би се намира още нѣкое зърно отъ поменжтия св. Климентовъ бисеръ.

21) Стр. 79. с. Радожда не, а с. Раддожджа. Така се нарича то отъ мѣстнитѣ жители.

22) Тамъ пакъ. Между гр. Струга и гр. Подграецъ не се простира източниятъ брѣгъ на езерото, а западниятъ и пр.

Такива и тѣмъ подобни опущения въ прѣдметното описаніе на г. ***-вото пжтешествие можтъ да се срѣщатъ и други още, макаръ нѣкои отъ тѣхъ да сж типографически, ако, разбира се, корекцията на МСб. е пропуснжала такива, но цѣльта на настоящата ми статия, не е да критикувамъ него, а споменжхъ толко само, за да подкрѣпж горѣказаното си, че най-внимателниятъ и при най-добри условия и удобства за схващаніе цѣльта си пжтешественникъ, пакъ не може да избѣгне отъ нѣкои неточности при описваніето посѣтенитѣ отъ него страни. Сжщо така не може да се дава нѣлна вѣра и на хронографи, като оня на Кьоръ-Никола попъ Стефаниовски, а сжщо и на автобиографии, като Пърличевата, (която по-сетнѣ ще разгледаме). Както въ първия, така и въ втората, има обаче и нѣкои важни и вѣрно написани събития, които ние нѣма да игнорираме.

Сега нека ми бжде позволено да се заловжъ за прѣдмета на статията си, именно, да разгледамъ обнародванитѣ до сега статии по възражданіето на македонскиѣ българи. При това ще започнж отъ най-старата по дата.

I.

„Страница изъ исторіята на Македонското възраждане“ пише Ю. Ивановъ („Денница“, год. I, кн. 12. стр. 535—537).¹⁾

„Въ шестата книжка на „Денница“ е напечатана е една статия, подъ наименованіе: „Нѣщо за нашитѣ ветерани“, отъ Д-ръ Ив. Шиш-

¹⁾ Настоящата наша статия е написана още прѣвъ септември 1891 год. и дадена въ редакцията на Спис. на Кн. Дружество за обнародваніе, нѣ

мановъ. Авторътъ на тази статия отправя една просба къмъ ония лица, които могатъ да способуватъ най много за разяснение дѣятелността на инициаторитѣ и главнитѣ участници въ нашето възраждане, които сж имали за оржне книгата и перото, училището и църквата, — да запишжтъ всичко, каквото помнжтъ отъ своята обществена дѣятелностъ и дѣятелността на всички по забѣлжжителни съврѣменници или, ако тѣ не могатъ, да сторжтъ това по младитѣ хора. Не можемъ да се несъгласимъ съ автора на поменжтата статия, че такива бѣлжжки ще прѣдставляватъ едни отъ най-цѣнитѣ материяли по историята на нашето духовно и политическо възраждане и пр.“

Так азапочва г. Ю. Ивановъ горѣозаглавената си статия: „Страници изъ историята на македонското възраждане“.

Ние сме чели споменжтата статия на г. Д-ръ Ив. Шишманова и напълно сме съгласни както съ почитаемия ѝ авторъ, така и съ г. автора на: „Страница изъ историята на македонското възраждане“. Признаваме, че врѣме е вече да излѣжжтъ на явѣ всичкитѣ възпоминания за дѣятелността на инициаторитѣ и главнитѣ участници въ нашето възраждане. Признаваме тоже че такива бѣлжжки ще прѣдставляватъ единъ отъ най-цѣнитѣ материяли за историята на нашето духовно и политическо възраждане. Нѣщо повече: желали бихме, часъ по скоро да излѣжжтъ на явѣ повече спомени, за да може народътъ едно, да оцѣни трудоветѣ на дѣйцитѣ си по достойнство, а друго, компетентнитѣ му чета да съставжтъ историята на възраждането му, догдѣто източникитѣ не сж още прѣсъхнали и догдѣто възпоминанията сж, горѣ долу, прѣсени, за да могатъ тѣзи послѣднитѣ, чрѣзъ надлѣжна провѣрка, да се поправжтъ, когато нѣкои отъ тѣхъ бихж се показали невѣрни или поне съмнителни.

Едно само нека ни бжде позволено да забѣлжжимъ г. Д-ръ Ив. Шишманову, че той въ статията нѣмаше да направи злѣ, да бѣ прѣпоржчалъ или поне напомнилъ на бжджжитѣ записвачи, които ще събиратъ и ще записватъ възпоминанията за възраждането ни, вѣрността, която тѣ сж длжжни строго да пазжтъ при записването бѣлжжжитѣ си. Колкото за първитѣ, т. е. ония, които ще записватъ собственитѣ си възпоминания, иди, дойди; — Ние поне не вѣрваме че между нашитѣ стари дѣйци ще се намѣри, нѣкой, който съзнателно ще иска да изкриви истината, освѣнъ, ако не е запомнилъ добрѣ или е забравилъ нѣщо. Нѣ на ония, които не отъ собствена своя очевидностъ записватъ, а по диктовката на трети лица и посредствено бѣше добрѣ да се напомни, отъ кого и какъ да събиратъ свѣдѣнията си. Да не се оставятъ свободни да записватъ невѣрни свѣдѣния отъ когото и да е слушани, безъ разлика, и безъ да изпитватъ прѣдварително, иматъ ли разказвачитѣ имъ нѣкакво съприкосновение съ общинскитѣ дѣятели и съучастие съ общитѣ дѣла или сж били просто-далечни зрители и слушатели, още повече, неутрални и незаинтересувани въ вървежа на общитѣ работи, и които нито сж знаели нѣщо, нито сж разбирали отъ онова, що се е вършело вънъ отъ тѣхния кръгъ, или пакъ сж били съвсѣмъ заинтересовани и самохвалци?

почит. редакция на това списание, не знаемъ, по какво съображение, не рачи да я обнародва, нито пакъ ржкописа ни повърна въпрѣки прѣдварителното ни частно съ глав. редакторъ условие: „ако не рачи да я обнародва, да ни повърне ржкописа поне“. Сега я прѣдставяваме тукъ извадена отъ задържаното у насъ копие на даления ржкописъ.

Ето главното, което г. авторът на поканителната статия добръ бѣше да прѣпорѣча настоятелно. Нѣ това Н. милостъ не счелъ за нужно да направи, види се, по простата причина: първо, че то лесно се подразумѣва; а второ, че трѣба да не е вѣрвалъ, че у насъ ще се намѣриятъ хора до толкова наивни, што да записватъ и обнародватъ такива нѣща, които не слѣдъ много ще бѣдѣтъ изобличени за невѣрни.

Нѣ не, щѣхме да онеправдаемъ почитаемия авторъ. Той добръ разпраща отъ кои именно и отъ какви лица младитѣ хора да чърпятъ прѣдметнитѣ свѣдѣния, — отъ ония стари дѣйци, които, макаръ и да умѣятъ да пишѣтъ, нѣ, поради старостъта си, не сѣ въ състояние да държатъ перо. Слѣдователно, криви сѣ записвачитѣ, че не могли или не сѣ искали да го разберѣтъ.

Впрочемъ всѣкой разбира колко е нужно и необходимо да се събиратъ отъ всѣкакъвъ видъ и родъ възпоминания по народниѣ ни миналъ животъ, и ние отъ сърдце и душа сърадваме г-на Ю. Ивановъ за благородната му инициатива, съ която, по поканата на горѣпоменѣтата статия взелъ да събира и обнародва подобни, най-интересни за историята на възражданieto ни свѣдѣния. Нѣ сжщеврѣменно ние бихме го свѣтвали приятелски, прѣди да обнародва каквито да сѣ сборки, да ги провѣрѣва дваждъ и триждъ; защото да се обнародватъ невѣрни и съвсѣмъ неистинни свѣдѣния, то нито нему прави честь нито едѣва изникнѣлата наша литература прѣпорѣчва прѣдъ учения свѣтъ.

Ние сме имали случай да поправяме и други подобни не вѣрности, (вижъ МСб. кн. II, стр. 236). Но тогава тая постыжка на г. Драганова отдадохме повече на нѣкакво криво прѣдубѣждение или криворазбирана политика. А сега какво да кажемъ? Авторътъ на горѣзаглавената статия, г. Йорданъ Йовановъ, родомъ отъ гр. Прилѣцъ, добръ ни е познатъ още отъ дѣтенце. Той е момъкъ благонадеженъ, който много добро бѣдѣще обѣщава. Не вѣрваме, че той отъ каквото и да е прѣдубѣждение се е увлѣкълъ, та е впаднѣлъ въ ямата на погрѣшността и заблуждението, да се наеме да обнародва нѣща несществуеми или поне невѣрни и неточни. Навѣрно, единствената причина за погрѣшността у него трѣба да е, че свѣдѣнията си е черпилъ отъ невѣренъ и не добръ увѣдоменъ источникъ, несъмнѣнно не отъ лица, каквито прѣпорѣчва статията на г. Д-ръ Ив. Шишмановъ, — т. е. които помнѣтъ своята дѣятелность, а отъ нѣкои, които нито сѣ взимали участие въ общитѣ работи, нито сѣ ветживали даже въ общитѣ събрания, а просто за ставалитѣ сѣбития сѣ слушали отъ вѣтъ, отъ трети лица, посредственно и много врѣме слѣдъ навѣриванieto имъ или отъ самохвални лица, както н. п. отъ баба Недѣля Петкова, учителка въ Прилѣцъ, биографически бѣлѣжки на която г. Ивановъ ни се обѣщава да напише и обнародва. ¹⁾ Нѣ какви могатъ да бѣдѣтъ тѣзи, отъ нея четени и за сжщата казвани свѣдѣния всѣкой може да си състави вѣрно понятие, който я е познавалъ. А за очевидность отъ страна на г. автора и дума не може да става; защото, когато сѣ

¹⁾ По-сетнѣ, въ „Свѣтлина“ год. III, кн. II, стр. 35—39, виждаме една кратка биография на баба Недѣля Петкова, нѣ не отъ сжщия, а отъ Х. П. К.—въ. Върху нея ще направимъ нужнитѣ бѣлѣжки, като прибавление на настоящитѣ.

ставали описванитѣ въ статията му работи, той бѣше съвѣсмъ малѣкъ, та немислимо е, че той тогава е разбиралъ нѣщо отъ тѣхъ.

Ето защо въ статията си по исторiята на македонското възраждане г. Ю. Ивановъ ни е прѣдставилъ невѣрни свѣдѣния, както ще видимъ по-долу. Ето защо ние молимъ г. автора на „Страница изъ исторiята и пр.“ да ни позволи да поправимъ невѣрноститѣ и неточноститѣ въ нея.

Прочее започваме. Въ вторитѣ параграфъ на статията си г. Ю. Ивановъ казва: „и така съзнаваеки важноста на една такава работа, става вече двѣ години отъ какъ се занимаваме съ събиране на свѣдѣния за дѣятелитѣ и пр.“ . . . „Ние откъсваме, прилага сжщитѣ, частъ отъ тѣзи свѣдѣния за настоящата си статия. Тя се отнася до отварянiето на първото българско дѣвическо училище въ Прилѣпъ“¹⁾.

А въ послѣдния параграфъ, на свършѣкъ, добавя: „Съ това свършваме настоящата статия. Прѣдавамъ само горнитѣ факти, които, мисля, не сж безъ важностъ за началото на епохата, прѣзъ която сж почвали да се отварятъ първитѣ български училища въ Македония. Въ това отношение, отварянiето на българско училище въ градъ Охридъ и побългаряванiето на прочутитѣ гърцки училища въ тоя градъ, е най-интересно. Нѣ това ще разкажж други пхтъ, ако само ми се даде мѣсто въ „Денница.“

За жалостъ ние и до днесъ не виждаме изпълнено обѣщанието г. Ю. Ивановъ, — да ни разкаже нѣщо за отварянiето на българско училище въ градъ Охридъ и за побългаряванiето на прочутитѣ гърцки училища въ тоя градъ, което впрочемъ е най-интересното. Какво нѣщо ще да го е задържало отъ намѣренiето му, намъ е неизвестно, та трѣба да почакаме още да видимъ обѣщаното. Все пакъ, нека ми бжде позволено, като по-старъ, да го посвѣтвамъ, да не бѣрза съ обнародванiето на подобни нѣща. Защото, ако свѣдѣнията му за Прилѣпъ, люлката му, гдѣто е можалъ да събере най-вѣрни данни, сж толкозъ невѣрни, то какви ще бжджтъ ония за Охридъ, гдѣто нога негова не е стъпвала никога. Несъмнѣнно тѣ ще бжджтъ несравнено по-несъстоятелни.

Нѣ, за да не бждемъ голословни, нека послѣдваме г. автора стъпка по стъпка, за да му посочимъ, гдѣ именно въ статията си е погрѣшилъ и кои свѣдѣния въ нея се лишаватъ отъ всека вѣрностъ.

Въ третия параграфъ н. пр. Н. милостъ ни казва, че „Недѣля Петкова имала таково значение за Македония, каквото Миладиновъ, Живаиловъ и други, защото, като оставимъ на страна, казва, Солунъ, дѣвическитѣ училища въ Прилѣпъ, Битоля (sic), Охридъ и други градове сж отворени първо отъ Недѣля Петкова, родомъ отъ гр. Сопотъ, която съ своята пламенна идея, че трѣба да се отварятъ и дѣвически училища, е пропхтувала едва ли не всичкитѣ градове въ Македония“.

¹⁾ Ние по-горѣ казахме, че настоящитѣ ни бѣлѣжки бѣхж написани още прѣзъ 1891 год. Нѣ сега съ удовольствие виждаме въ „Свѣтлина“, год. II, кн. X и XI, че г. Ю. Ивановъ си изпълнилъ обѣщанието — описалъ побългаряванiето на прочутитѣ гърцки училища въ Охридъ въ една статия подъ заглавие: „Къмъ исторiята на възражданiето на гр. Охридъ,“ върху която ще поговоримъ нѣщо повече по-долу, а за сега толко само ще кажемъ, чѣ г. Ивановъ съ тая си статия, като да е побѣрзалъ да оправдае горѣказанитѣ ни прѣдположения и съмнѣния точъ въ точъ.

Признавамъ, че дѣйствително „баба Недѣля“ е била въ много градове, именно, въ Прилѣпъ, Охридъ, Воденъ, Солунъ и Велесъ и е учителствувала, гдѣ повече гдѣ по-малко врѣме, нѣ отъ по-долнитѣ ми изяснения ще се разбере, че всѣки македонецъ, който е ималъ честта да се опознае съ нея, знае каква е тя и каква е била нейната пламенна идея, знае нейното мнѣние и плодетѣ, които тя въ нѣколкогодишното си учителствование така щедро е дала на македонскитѣ българи и българки, та ще кажъ само, че е срамъ и грѣхъ да възвншаваме една жена, като Недѣля Петкова, толко високо и да я уподобяваме съ истинскитѣ герои, а тѣзи послѣднитѣ да снижаваме до нейното стъпало. Нѣ нека, за да се изразимъ по съдѣйски, да прѣмислимъ къмъ съществуването на дѣлото, — до главния прѣдметъ на статията—отваряннето българското дѣвическо училище въ Прилѣпъ. То се описва собствено отъ четвъртии параграфъ на статията, както слѣдва:

„ . . . , 1865 година е годината, когато въ Прилѣпъ се е отворило първото българско дѣвическо училище. Прѣзъ юли мѣсець прилѣпчане условиха Недѣля за учителка (курсивъ нашъ Б. Ш.). Този пасажъ отъ статията на г. Ю. Ивановъ само е истиненъ, а всичко друго въ нея се лишава отъ вѣроятностъ, както ще видимъ. Нѣ молимъ учтиво г. г. читателитѣ добръ да запомнятъ вторий му пасажъ: „прѣзъ юли мѣсець (1865 година) прилѣпчане условиха Недѣля за учителка“, който нарочно подчеркваме, защото наскоро ще дотрѣба, за да се докаже отъ самата дума на автора, несъстоятелността на писаното отъ него по отваряннето първото българско дѣвическо училище въ Прилѣпъ; а така също и всичката суета на събранитѣ му свѣдѣния по историята на македонското възраждане. Прѣдварително обаче молиж г. Ю. Ивановъ, да не ми се сърди, че му откривамъ истината, защото може той и да не е кривъ въ това, а незаслужно да е станалъ невинна жъртва, като се е довѣрилъ на невѣжи разказвачи.

Въ същия параграфъ по-долу г. Ивановъ нарежда една дълга върволица не бивали нѣща, казва н. н., че на учителката плащали не отъ църковнитѣ пари, а еснафски, защото въ онова врѣме всичкитѣ почти обществени служби и заведения сж били въ рѣцѣтѣ на гъркоманитѣ, безъ да се гледа на тѣхната малочисленостъ, прибавя той, тѣ били епитропи въ църквитѣ, (колко църкви имаше тогава въ Прилѣпъ? Б. Ш.), по манастиритѣ, и училищата, и въ хукюматътъ сж се ползували съ всѣкои прѣимущества надъ българитѣ“. Питамъ г. Ю. Ивановъ да ми каже: кои сж били гия гъркомани, които държали всичкитѣ обществени служби и заведения въ рѣцѣтѣ си, били епитропи по църквитѣ, училищата и манастиритѣ? Кога и гдѣ е имало въ Прилѣпъ гъркомани? Г-нъ Ю. Ивановъ е турилъ, чини ми се, въ статията си думата гъркомани за украшение или за да произведе по-голямъ ефектъ, защото не знаемъ ли, че въ Прилѣпъ е нѣмало и нѣма и не ще да има никога между българитѣ никакви гъркомани? Въ този български градъ никога не е имало гъркоманска партия, освѣнъ нѣколкоцината власи, които обаче до тогава не сж водили никакво партизанство, а заедно съ българитѣ живѣехъ въ съгласие по общинскитѣ работи. Нѣщо повече; когато българитѣ бѣхъ съ гръцкый владика Венедикта, власитѣ бѣхъ противъ него. Нѣ затова

Другошъ по-подробно. Епитропитъ църковни, училищни и манастирски, казва, били гъркомани ! Ами нали въ едничката тогава въ града църква епитропи бѣхъ Илиевци, именно, х. Ангелъ х. Илиевски, заедно съ двама още свои тѣхни привърженици, Мирче Бомболовъ и Коне Мартинче, тѣхни най-близни роднини, всичкитъ българи ? Да не би да сж гъркомани тѣзи фамилии ? А въ манастира Трескавецъ не бѣше ли епитропъ Йовче Томовски, сжщо народенъ българинъ ? А въ манастира Слеще нали бѣше Цървенко, най-разпатенъ българинъ и устабашия на казанджийския еснафъ ? Гдѣ сж прочее гъркоманитъ епитропи ? Само отъ тримата училищни настоятели единъ бѣше влахъ, Михаилъ Врета. А въ хукюмата засѣдавахъ единъ влахоарнаутинъ, Михаилъ Калогера и единъ българинъ, Коне Бутлевъ. А кой избираше всички тия служители на тѣзи служби ? — Разбира се, Общинския Съвѣтъ, по-сетнѣ нарѣченъ и набиранъ по врѣменно отъ народа. А отъ какви лица състоеше този Общински Съвѣтъ или общината, която управляваше общинскитъ или църковноучилищнитъ работи въ Прилѣпъ ? Той състоеше отъ осемъ души, вземани изъ помежду еснафскитъ устабашии, всички до единъ българи ; единъ първенецъ, тоже българинъ, Димко Ачковъ, и единъ само влахъ първенецъ, Наумъ Маджаръ, подъ прѣдсѣдателството пакъ на българинъ свещеникъ, Д. попъ Костантинъ.

Както виждате, всичкитъ общински заведения и служби бѣхъ въ рѣцѣтъ на българитъ, а само трима власи имаше, които занимавахъ нѣкаква служба, разбира се, споредъ малочисленността си : останалитъ всички бѣхъ българи. Гдѣ сж прочее гъркоманитъ, които държели въ рѣцѣтъ си „всичкитъ общински служби и заведения ?“

(Слѣдва).

К. Шапкаревъ.

Говорите ли по български ? (Parlez-vous bulgare ?) par * *, Sophia, Librairie du Musée commercial allemand Gorovy et Comp. 1895. Тая книжка, издадена отъ „Нѣмския Музей“ въ София, е прѣдзначена, да служи за ръководство на чужденцитъ, които желаятъ да се запознайтъ въ кратко врѣме съ елементитъ на българския говоренъ езикъ. Нуждата отъ такава една книжка се осѣща отъ день на день все повече, особито отъ когато столицата почнѣ да се посѣщава по-често отъ туристи. Нѣмскиятъ музей заслужва за това похвала за своето прѣдприятие, само трѣбва да се съжалява, че съставянъето на малкото ръководство не е било повѣрено на по-опитни рѣцѣ. Авторътъ се вижда, да е самъ чужденецъ и неособено дълбоко посветенъ въ тайнитъ на българския езикъ и граматиката му. Оставяме на страна многобройнитъ печатни грѣшки — изобилни и въ френския и българския текстъ, сжщо така нѣма да се придираме за българското правописание, което е просто невъзможно, обръщаме само вниманието на издателитъ, при прѣпечатванъето на книжката, да не пропуснатъ поне грѣшки въ смисъла на думитъ и фразитъ, а сжщо така да поправятъ и нѣкои невѣрни нѣща въ граматиката: u ne sage femme (стр. 10) не може да значи и бабичка (освѣнъ баба), soupe au riz не е просто чорба, а чорба отъ орисъ (стр. 16). sa viar не е чер-

БЪЛГАРСКИ
ПРЪГЛЕДЪ
СПИСАНИЕ

ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА ДРУЖЕСТВОТО „ОБЩИ ТРУДЪ“

ГОДИНА II.

КНИГА VIII. — ЮНИ

СОФИЯ
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА
(Фрати Дрошекони)

1895

**Нѣколко критически бѣлѣжки върху обнародванитѣ до сега
материали по исторiята за възражданъето на българщината
въ Македония.**

I.

Страница изъ исторiята на македонското възражданъе, пише Ю. Ивановъ¹⁾.

По-долу пакъ г. авторътъ продължава: „Отъ начало още, виждало се на Прилѣвичани невъзможно, щото гърцкото дѣвическо училище да замѣстятъ съ българско и за това рѣшили безъ шумъ да условятъ учителката, че ако епитронитѣ, слѣдъ доброволна покана, откажатъ да подържатъ тая учителка, тѣ еснафски ще събиратъ по една из-

¹⁾ Продължение отъ кн. VII., 115.

вѣства сунна, и безъ да се чуе на далочъ (кадѣ идалочъ? Въ Америка ли? Б. Ш.), ще я подържатъ. Така и станало."

Това е невѣрно. Въ Прилѣтъ не е имало нито грѣцко дѣвическо училище, нито учителка, която да учителствувала въ него.

Но, за да не оставимъ читателитѣ въ неизвѣстность по този толкова важенъ за насъ, въпросъ, нека ни бѣде позволено да наложимъ въ кратицѣ поне сжщността на работата.

На 24. февруари 1865. год. уири дотогавашниятъ бълг. учителъ Василъ Алексиевъ, родомъ изъ с. Мавровъ, Тетовско, възпитаникъ на г. Я. Груевъ Пловдивски. Училищното настоятелство покани нѣколкома учители, като О. Алексия, Зографски, Стоянча Костовъ изъ Скопье и пр., за да го замѣстятъ, но тѣ, по една или по друга причина, отказахъ на поканата. Най-послѣ поканихъ покойниятъ Георги Икономовъ отъ Дупница, извѣстенъ по своята способность, като главенъ учителъ и като единъ отъ добритѣ по това врѣме учители. Вечерята на 28. юни сжщата година, срещу Петровъ-день, пристигна поканениятъ отъ общината учителъ, г. Икономовъ. Въ сжщото врѣме речи, заедно съ него, непоканена отъ никого, „неканенъ гостъ, като кисель гроздъ“, споредъ пословицата, дофтаса и прѣдметната учителка, баба Недѣля Петкова, заедно съ двѣ на зрѣла възраст жени, и непосредствено утринята и другиятъ день, прѣзъ Петровскитѣ празници, вае да се сношава съ женитѣ на по-първитѣ прилѣтски фамилии. Наскоро, вслѣдствие на тия нейни сношения съ женитѣ (а всѣкой знае, че българскиятъ духъ е демократически въ обширенъ смисълъ), се отвори въпросъ за условияването ѝ като учителка. Никой не се изказа противенъ на отварянъето дѣвическо училище въ града, а напротивъ това биде рѣшено по принципъ: защото между прилѣтчанитѣ отдавна вече имаше хора съ по-висока и по-пламенна отъ баба-Недѣлата пламенна идея, тѣй щото не бѣше нужда да я проповѣдва баба Недѣля на прилѣтчаня — други прѣди нея бѣхъ я проповѣждали. Работитѣ въ Прилѣтъ вървѣхъ тихо, медлено и прѣдпазливо, но затова и всѣкога здраво и сполучливо, както се доказа нееднократно. Така бѣше нужно да вървятъ тогава работитѣ, защото церберътъ въ Битоля не сиѣше, както ще се каже другадѣ по-обширно. Мжчнотия обаче се появи другадѣ. Вънкашността на самопризованата и самопрѣпоржчваната учителка не гарантираше за една добра възпитателка, на която да се повѣржатъ рожбитѣ отъ женски полъ, и право си имахъ хората, както това квадратно се доказа относлѣ. Ето защо не се рѣшавахъ неизпитано да я условитѣ. Но до кого да се допитатъ за нейнитѣ качества, за нейната способность? Тя, като чужденка, никому не бѣше позната. Единичниятъ, който я познаваше и който можеше да даде вѣрни за нея свѣдѣния, бѣше новодошлиятъ гл. учителъ, покойниятъ Икономовъ. Отправихъ се прочее до него, и той имъ изложи всичкитѣ нейни качества, каквито ги знаелъ отъ нѣколко-врѣменното си учителствование въ нѣкои мѣста, гдѣто сжщеврѣменно учителствувала била и тя. Между другото, той имъ каза, че за скоро ще иматъ въ града си партии, каквито до сега сж имали. Въ заключение, пок. Икономовъ каза на събранieto, че като желаяли да отворитѣ дѣвическо училище, нѣщо, което е твърдѣ похвално, може да се намѣри учителка съ много по-добри качества, и за такава прѣчоржчалъ г. Рахилъ, по-сетнѣ Душанова. Вслѣдствие на тия свѣдѣния, събранieto, състоещо отъ цър-

ковнитѣ епитропи, отъ училищнитѣ настоятели и отъ цѣлия общински свѣтъ, отказа да услови баба Недѣля за учителка. Тогава тя удвои и утрои дѣятелността си между женитѣ, та отъ това се породихъ партии, както туку що бѣше прѣдказалъ покойниятъ Икономовъ. Едната партия състоеше отъ управляващитѣ общинскитѣ заведения и отъ първитѣ граждани, която Ю. Ивановъ въ статията си нарича гъркомани; а другата, която господство му титулира българи, отъ простия народъ и отъ нѣкои отъ по-разпазенитѣ младежи, които, въ нетърпѣнието си да видѣтъ по-скоро отворено дѣвическо училище, на какво и да било то, не рачехъ да пропуснатъ това самодолно и отъ Бога (?) пратено тѣмъ щастие. (Забѣлѣжете обаче, че слѣдъ 5—6 мѣсеци отъ отварянъето на дѣвическото училище подъ баба Недѣля Петкова, сжщитѣ младежи бѣхъ, които на вратитѣ на това дѣвическо училище, управлявано отъ баба Недѣля и компания, лѣпѣхъ най-изобличителнитѣ сатири.) Тази послѣдната партия, извънмѣрно разпадена, настояваше, както и да е, да се не изпусне учителката, а да се услови по какъвто и да е начинъ. Прилѣпскитѣ първенци, природно тихи, миролюбиви и нежелаещи да се породжтъ въ града имъ крамоли, несъгласия и партии, каквито до тогава нѣмало, принудени бѣхъ да отстъпятъ, та съ общо съгласие, волею и неволею, учителката се услови. А колкото до плащанъето платата ѝ, ето каква бѣше работата:

Прилѣпската община нѣмаше никаква църковна или училищна каса или каквито и да било приходи. Платитѣ на учителитѣ едвамъ се изплащахъ отъ църковнитѣ 12 дискоси. Въ такъвъ случай, отъ кждѣ щѣше да се изплаща учителката? Необходимъ бѣше новъ източникъ за приходи, какъвто го нѣмаше. Тогава прѣдложи се първо, да се събиратъ волни пожертвувания; но това не се одобри, като непрактично. Прѣдложи се вторъ способъ: еснафитѣ, отъ които всѣкой си има частна еснафска касичка, отъ свонгѣ каси да помогнатъ. Одобри се и се рѣши: отъ тѣзи еснафски каси да се отпусне по едно съразмѣрно количество за покриванъе скромната заплата на учителката. Ето какъ и защо тя се плащаше еснафски, а не отъ църковнитѣ пари, които не достигахъ.

Остава сега да кажемъ още, защо ли дѣвическото българско училище не се е вмѣстило въ общинска нѣкоя сграда, а въ частна къща, и дали имало гръцко дѣвическо училище, въ което да се вмѣстѣло българското?

Училищната сграда въ Прилѣпъ е едно великолѣпно здание въ църковния дворъ, на два етажъ, но не добрѣ планирано. Както горниятъ, така и долниятъ етажъ, раздѣлени сж по на двѣ дълговати части, между които се простира и по единъ, доста обширенъ коридоръ. Горниятъ етажъ, раздѣленъ на нѣколко стаи и стаички, служеше тогава за митрополия, когато дойдѣше владиката, или и за общински домъ, въ негово отсъствие. А при това, въ нѣкои отъ стаичкитѣ живѣехъ и учителитѣ. Двѣтѣ части отъ долния етажъ бѣхе подраздѣлени на по двѣ дълговати отдѣления, така щото долу ставахъ четри дълги стаи и помежду всѣки двѣ — коридорѣтъ. Двѣтѣ крайни, отъ двѣтѣ крила по една, по-широки; а двѣтѣ вътрѣшни — по-тѣсни. Отъ първитѣ двѣ едната служеше за взаимно българско училище съ 250—300 ученици. Отъ двѣтѣ вътрѣшни едната, подраздѣлена пакъ на двѣ стаи, побираше двата класа на главното българско отдѣле-

ление; а другата вътрѣшна ивица или дълговата стая служеше за забавачица съ 150 и повече български, най-малки ученици. Оставаше още една отъ крайнитѣ, $\frac{1}{3}$ отъ всичката училищна сграда. Тя, по предварително на гражданитѣ съгласие, още прѣди 20—25 години, когато се е съграждало училището, отстъпена била за гръцко училище, въ което да се учатъ влашкитѣ дѣца и отъ българскитѣ, — които би желали. На времето, за което ни е тукъ думата, то броеше 120—150 ученици влашчета и българчета безразлично, между които мерждѣехъ се и около 20—25 момчета, пакъ отъ двѣтѣ народности. Ученицитѣ бѣхъ раздѣлени на взаимно отдѣление и класно съ 2—3 класа.

Ето прочее това последното е гръцкото нинно дѣвическо училище, за което г-нъ Ивановъ говори въ статията си и за което справедливо този пакъ казва, че не бѣше възможно да се замѣти съ българско за тогава поне, тъй като, както за него, тъй и за всичко друго относително до гърцизма, имаше скроенъ планъ, много по-широкъ, който обаче не бѣше още узрѣлъ до толко, щото да може тогава да се тури въ дѣйствие, и се таеше, догдѣто поуарѣе. Този планъ, скроенъ прѣди двѣ години отъ тогава, тури се въ дѣйствие едвай слѣдъ други една-двѣ години. Той състоеше не само въ отстранението на власитѣ отъ всичко общинско, — отъ училищата и църквата, но прѣди всичко въ неприпознаването и отфърляването гръцкиятъ владика и патриаршията му, което и се извърши около 1866—1867. г., слѣдователно фактътъ, който г. Ю. Ивановъ привожда по-долу за потвърждение думитѣ си относително плащането платата на учителката, е цѣлъ анахронизмъ. Този фактъ, макаръ и да е дѣйствителенъ, но той нито се отнася къмъ това обстоятелство или е ималъ нѣкаква свързка съ него, нито пакъ е станалъ въ това време, а една-двѣ години по-сетнѣ едвай къмъ края на Недѣлиното учителствование. Той бѣше свързанъ съ общото движение и съ дѣйствиата на цѣлия български въ Прилѣпъ народъ, за всецѣлото отстранение на власитѣ както отъ църквата така и отъ училищата, за отфърляне гръцкиятъ владика и патриаршията му, а не само за хатѣра на Недѣлина инатъ, както, може би, мисли г. Ю. Ивановъ.

Но да се повърнежъ малко.

Горѣпоменкитото гръцко училище е доста историческо за Прилѣпъ. Въ него сж учителствували, макаръ и на гръцки езикъ, уважаеми и родолюбиви българи учители, като покойнитѣ Д. Миладиновъ и Р. Жинзифовъ, и подиръ тѣхъ пакъ други съ сжщитѣ качества, които сж играели важна роля по събужданьето и възражданьето на българитѣ въ Прилѣпъ. Това гръцко училище, може да се каже, е било люлката или военниятъ щабъ на българското събуждане въ тоя градъ. Тамъ сж се кроили и отъ тамъ излизали всичкитѣ планове за българския успѣхъ въ народно отношение. И най-послѣ, тамъ биде скроенъ и отъ тамъ излѣзе последниятъ планъ, който по-горѣ споменяхме, за всецѣлото избавяне отъ власитѣ и отъ гръцкото висше духовенство. Учителитѣ отъ това училище, родомъ българи и ревнители къмъ своята народност, не покрити подъ булото на гръцкия езикъ и покровителствувани отъ гръцкитѣ владници, могли по-сполучливо да работятъ за народа си отколкото каквито и да било български учители, които сж били лишени отъ всекое покровителство, и всекога подозирани и строго надирани отъ гръцкитѣ владници. Ето

защо това гръцко училище трѣбаше още за нѣкое врѣме да съществува, догдѣто се тури въ дѣйствиe общиятъ планъ; ето защо слѣдователно, като нѣмаше друга общинска сграда, въ която да се вмѣсти българското дѣвическо училище, вмѣсти се то въ частна кѣща срещу църквата.

По-долу, въ 5-ия параграфъ на статията си, г. Ю. Ивановъ казва: „Първото дѣвическо училище се открило въ една частна кѣща, и въ едно твърдѣ кратко врѣме се събрали около 180 ученички.“

Числото на момичетата, които се събрахъ, трѣбаше да бѣде съразмѣрно съ числото на мъжкитѣ ученици, които въ това врѣме възлизахъ на около 600. Като вземемъ отъ тѣхъ само 50%, ще видимъ, че ученички трѣбало да има не по-малко отъ 300. Но колко ли отъ тѣхъ останяхъ до края на годината и прѣзъ втората и защо се намалихъ, това ще видимъ по-сетнѣ.

Върхътъ на невѣрноститѣ, за да не кажемъ повече, съ които г. авторътъ пожелалъ да нагости г-да читателитѣ, се заключава въ слѣдния пасажъ: „Отваранието на училището станжло доста прочувствено, споредъ онова врѣме. Празникътъ на Св. Кирилъ и Методий въ 1865 год. се празнувалъ доста тържествено и пр.“

Отъ по-нататъшнитѣ редове се вижда, че г. Ивановъ отдава заслугата за тоя празникъ на баба Недѣля, на която ученичкитѣ и тѣхнитѣ майки били взели също тѣй участие. Авторътъ си противуречи на себе си, защото самъ казва, че Недѣля била условена едвамъ на 28. юни. А извѣстно е, че споменжтиятъ празникъ се пада на 11. май. Безразсѣдно е постъпилъ г. Ив., като е приписалъ на баба Недѣля това, що сѣ извършили други. А това ясно показва, че притѣпчанитѣ и прѣди дохожданѣето на баба Недѣля не били лишени отъ народна ревностъ и нѣмали нужда отъ нейната пламенна идея. Но, за да дадемъ на читателитѣ едно истинно понятие и по този въпросъ, ще си позволимъ да опишемъ въ кратицѣ поне и това обстоятелство.

Отдавна още, около прѣди двѣ години, желаше се отъ мнозина и се планираше, какъ да се излѣзе малко по-наявѣ съ нѣкое чистобългарско дѣло, съ нѣщо, което да посъбуди и поободри заспалиятъ народъ; а за такова не можеше за тогава да бѣде друго по-сгодно, освѣнъ празнуванѣето денѣтъ на славянскитѣ просвѣтители. Но церберътъ въ Битоля бѣше всѣкога буденъ, — митрополията не спѣше. Щомъ като чуеше подобно нѣщо, тя щѣше всичката вина да строполи върху българския учителъ, пок. Василъ Алексиевъ, и да го махне отъ тамъ, както е направила и другогѣ на други учители, макаръ и да не играеше тоя главната роля въ това отношение. Въ такъвъ случай училището, едвай турено на по-здрави основи и напрѣднжло що-годѣ, щѣше отъ само себе да падне въ първата си низка степенъ, въ каквата си било прѣди него. Ето защо се отлагаше празнуванѣето отъ година на година; ето защо се чакаше сгоденъ случай, който и не захсиѣ.

Отгорѣ казахме, че прѣзъ февруари 1865. год. тозъ български учителъ умрѣ, а замѣтникътъ му, пок. Икономовъ, прѣзъ мѣсець май не бѣше още пристигнжлъ. Въ тая промеждина, между смъртта на едниа и дохожданѣето на другия, се впаднаше празникътъ на Св. Кирилъ и Методи. Тогава именно, каквото и да станѣше, нѣмаше да се натовари на умрѣлия или на недошлия още учителъ, а на цѣлото пригѣнско българско население, което никой владика не можеше да

обични изцъло. Тогава прочее се рѣши да се празнува речениятъ празникъ. Всичко се приготви още отъ минлия денъ, свещеници се поканиха и дойдохъ, народъ и еснафи присътотвуваха, служи се съборна служба отъ трима свещеници, между които гъръкъ личеше владичиятъ намѣстникъ, грандиозниятъ понъ Константинъ съ своя благовученъ гласъ, и така празнуванъето остана дѣйствиелно доста тържествено. Въ училището при водосѣта каза подходяще слово покоицикътъ учитель, пок. Хр. Колчаковъ, още отъ вечеръ отъ другито приготвено. Но повидиоу никой инициаторъ не личеше наявѣ. Ония, които бѣха инициатори и главни фактори на тържеството, криехъ се задъ завѣсата и отъ тамъ работѣха чрѣзъ трети лица и посредствено. Никой, освѣнъ посветенитѣ, не знаеше, кои ли бѣше оная тайна и ношна рѣка, която водѣше народътъ, та затова инициативата се отдаваше на цѣлъ народъ. Два мѣсеца подиръ това тържество пристигнаха учителтъ Икономовъ и некамената гостинка, г-жа баба Недѣля Петкова, за която г. Ивановъ ни казва, че присѣтствувала на празненството заедно съ ученичкитѣ си и съ найкитѣ нѣ.

Изпитанието на първата година, казва по-надолу г. Ив., изказало, че не сж били напразно харчени пари за дѣвическото училище, но гъркоманитѣ (?) намѣрили срѣдства, да нахикътъ учителката отъ Прилѣпъ, и като повѣрвали, че друга мѣна да се намѣри, ако се нагонн Недѣля Петкова (?!), налъгали българитѣ, че и (?) на българската учителка тѣ желали да се плаща отъ общитѣ църковни приходи и че условияването на Недѣля Петкова и за втората година тѣ ще направикътъ, когато му дойде врѣмето.

Празни думи! Все гъркоманитѣ сж били криви! Кои и какви бѣха тие гъркомани въ Прилѣпъ и какъ работѣха, ние по-горѣ казахме, та наивно е да повтаряме. Но ще питаме г-нъ авторътъ друго нѣщо: Кои лѣпѣше изобличителнитѣ сатири по вратитѣ на дѣвическото училище не повече отъ шесть мѣсеца слѣдъ отварянъето му? Какъ ли гъркоманитѣ, или ония сжщитѣ разжалени отъ желание да се отвори дѣвическо училище младежи, които по-горѣ видѣхме, че най-много настоявахъ да се услови учителката? И защо ли? Кое и какво нѣщо подбудило тия, благородни инакъ, младежи, да лѣпикътъ сатири? Да не би за способността на учителката и компания да възпитаватъ прилѣпскитѣ дѣвоичета чрѣзъ своето пригѣрно (?) поведение? А коя бѣше причината, за гдѣто до свършъка на първата година числото на ученичкитѣ се прѣполови? И защо ли по-възрастнитѣ ученички напуснаха училището, прѣди да се свърши първата година и безъ да дочакатъ прочутото първо изпитание? Какъ ли и ѳна това криви сж били пуститѣ гъркомани или имаше нѣщо по-друго, което не ни се позволява тукъ да наложимъ обстоятелствено.

Отъ прѣдложенитѣ по-горѣ нѣколко въпроса всѣкой може да отгатне причинитѣ на мжчното второгодишно условияване на учителката и на неловкитѣ условия, въ които се намираше тя прѣвъ втората тази година. Власитѣ тогава бѣха съвсѣмъ отрицателни отъ църквата и училищата; общинскитѣ, църковно-училищнитѣ работи бѣха минли изцъло въ рѣцѣтъ на българитѣ и управляващитѣ лица бѣха съвсѣмъ други, ваети изключително нѣкъ еснафитѣ, и то все най-ревнители българи. А и при такова благоприятно състояние на работитѣ учителката едвамъ да зкара цѣлата втора година, когато, ако та бѣше друга, а не какъ

възпитание и направиха всѣкого, който би имъ споминилъ за такова, и не вече бившиятъ въображаеми гърконали на г. Ю. Иванова, а и самитѣ нови управляващи общинскитѣ работи, вѣсти, както се каза, отъ еснафскитѣ устабани и отъ ревноститѣ младежи, — самитѣ бивши привърженици на дѣвическото възпитание и на идеята за дѣвическото училище — бѣхъ на сжщото мѣстие.

Това отвържение у прилѣпчани къмъ женското възпитание трая не година, не двѣ или три, а цѣля петъ години, отъ 1867. год., когато Недѣля си тръгна отъ Прилѣпъ, та дори до 1872. година, когато на изпитанието въ вѣжкото главно училище се каза слово по този въпросъ отъ единъ класенъ бивши гърцки въ сжщото училище учителъ. Като се разправи на събралитѣ се множество граждани, че възпитанието на жената е необходимо за напредъка ни и че, ако една учителка не била добра и способна, то не е криво и самото учение, и, поради кривия Никола не трѣба да направишъ и Св Никола и пр. и пр., немедленно и непосредствено слѣдъ свършването на изпита още сжщиятъ день училищното настоятелство писа въ Велесъ за учителка, която слѣдъ нѣколко дня и пристигна. Отъ тогава вече, т. е. отъ 1872/1873. учебна година дѣвическото училище въ Прилѣпъ се развива при други учителки, и отъ тогава вече не е угаснало, а е едно отъ най-добритѣ училища въ Македония. А това не е отъ туркитѣ отъ баба Недѣля начало.

Къмъ начина на прѣподаването на баба Недѣля ние не щемъ да обръщаме никакво внимание — както знаела, така прѣподавала, но не можемъ да не обърнемъ вниманието на г. г. читателитѣ върху послѣдния периодъ отъ прѣдпослѣдния параграфъ на статийката, именно върху слѣдното:

„По-дързостна отъ тогавашнитѣ жени, тя е ходила въ хукюматитѣ (колко хукюмати има въ Прилѣпъ? А притурѣте още: съ кехлибарената си чибучка запалена въ уста и съ сребърната табакерка въ рѣка. Б. Ш.), за да проси това, което не ѝ се давало и на което имала право.“ Какво да проси отъ хукюматитѣ? Таблици ли, книги ли, дърва и вѣглени ли, или пари за платата си? Срамъ! И кои ли по-дързостни жени ходѣли по турскитѣ хукюмати да просѣтъ нѣщо, та прилѣпскитѣ жени не отивали? Кои ли жени тукъ се прѣпоръчватъ: прилѣпскитѣ ли, или баба Недѣля съ компанията си? А какво просила тя отъ турскитѣ хукюмати, можтъ донѣгдѣ да знажтъ само г. г. велешанитѣ, които подиръ нѣколко години, като имахъ честъта да имъ учителствува за нѣколко мѣсеца, видѣхъ и патихъ съ нея. Това и нѣщо повече и сами ние знаемъ отъ очевидностъ, но казахме по-горѣ, защо се отказваме да го изложимъ.

Отъ горѣналоженото ясно се вижда, че г. Ю. Ивановъ е написалъ фантастично романче за възраждането на единъ жгълъ отъ Македония, главенъ герой на което романче се явява баба Недѣля Петкова. А пъкъ ние отъ начало видѣхме, че авторътъ на статията „Нѣщо за нашитѣ ветерани“ не е разбиралъ съ статията си подобни романчета по възраждането ни, когато е поканвалъ умѣенцитѣ да пишжтъ млади хора, а е искалъ да види нѣщо истинно, нѣщо дѣйствително, каквото впрочемъ въ статийката на г. Ивановъ съвсѣмъ отсъствува. Желателно би било прочее занаярѣдъ поне да се не повтарятъ подобни сцени.

II

Баба Недѣля Петкова, първата българска учителка въ Македония (Свѣтлина, год. III, кн. II, стр. 35—39). Отъ X. II. К-въ.

По-горѣ, въ горната статия, видѣхме, че г. Ю. Ивановъ се обѣщаваше да обнародва бѣлѣжки за биографията на покойната вече Недѣля Петкова. Но тукъ намираме, че другъ, нѣкой г. X. II. К-въ, го прѣдварилъ и написалъ не само бѣлѣжки за биографията ѝ, а вкратцѣ цѣлата ѝ биография.

Ние тукъ нѣма да разгледваме, какво било битие-житието на баба Недѣля прѣди дохожданието ѝ въ Прилѣпъ, а ще фърлимъ бѣгълъ единъ погледъ върху писаното отъ г. X. II. К-въ по дѣятелността ѝ въ Македония.

„Тукъ заочва главната ѝ учителска дѣятелностъ, казва почитениятъ авторъ на биографията ѝ, още повече, че Прилѣпската българска община първата година ѝ отдавала приличната почестъ и уважение и нужното съдѣйствиe.“ Въ статията на Ю. Иванова, която разгледахме, напротивъ се казва, че не прилѣпската община, а прилѣпчани, т. е. прилѣпскитѣ българи вѣнъ отъ общината сж условили баба Недѣля, а общината по побуждение на гъркоманитѣ не щѣла да я услови и я не условила, нито ѝ плащала отъ църковнитѣ пари, а еснафски. Кой е кривиятъ и кой е правъ тука, нека се разправятъ двамата автори. Ние вече показахме, какъ е стояла работата и споредъ това излиза, че г. X. II. К-въ е ималъ повече право. Въ своитѣ записки, продължава сжщиятъ, баба Недѣля казва, Прилѣпчане незабавно ми доставиха всичко потрѣбно за въ училището, намѣриха ми къща за живѣяне, рѣдовно ми плащаха заплатата и въобще тѣй се стараеха да ми угодятъ, щото азъ бѣхъ забравила че съмъ далечъ отъ родното си мѣсто!“

Тукъ трѣба да се посремъ малко.

Прилѣпската община, казва, първата година ѝ отдавала приличната почестъ и уважение и нужното съдѣйствиe. А нѣкъ ние ще кажемъ, че не първата година, а първото полугодие, както показахме по-горѣ. При това по-горѣ чуваме и съвѣмъ противното да казва г. Ивановъ, именно че ходѣла по хукиоматитѣ да проси това, що не ѝ се давало отъ страна на прилѣпчанитѣ, разбира се, и на което имала право. И тѣй кой отъ двамата автори казва право? Несъмѣнно, по-вѣрно казватъ собственитѣ ѝ записки. Но че ходѣла по хукиоматитѣ, споредъ г. Ю. Иванова, и това е сжщо право, но не да проси това, що не ѝ се давало отъ страна на прилѣпчанитѣ, а това, което не могло да ѝ се даде отъ тѣхна страна, защото отъ самитѣ ѝ записки ние тукъ вече видѣхме, че прилѣпчани незабавно ѝ доставяли всичко потрѣбно за училището, плащали ѝ редовно платата и пр., така щото не е имала какво друго да иска отъ тѣхъ.

По-долу авторътъ продължава: „Голѣми прѣпятствия се правили отъ гъркоманитѣ Власи и отъ поповетѣ имъ, но при всичко това извършилъ се водосветѣтъ при отварянието на дѣвическото училище.“

И тукъ пакъ и всекъждѣ все гъркоманитѣ се изпрѣчватъ прѣдъ баба Недѣля, и вече се изваждатъ явно, кои сж били именно тѣзи гъркомани — „власитѣ и поповетѣ“.

Въ по-горната си статия ние разправихме, колцина сж били тѣзи гъркомани власи въ общинскитѣ работи, — между тримата църковни

епитропи ни единъ влахъ; между тримата училищни настоятели единъ, единичтъкъ влахъ; между 12-тъ членове на общинския съвѣтъ единъ пакъ влахъ и единъ въ хукюмата. Всичко, всичко трима власи между 20 души общински управници. Е, какво сж могли да сторятъ трима членове гъркомани власи срещу 17 други члена българи, та да прѣчели на водосвѣта? А по-серпозно е, гдѣто се прибавя: „и по поветѣ и шѣ“. Ами на това врѣме гдѣ имахъ власитѣ особени попове? Тѣ тогава нѣмахъ църква особена, та да имахъ и попове особени, а си служехъ съ сжществуващитѣ български попове, слѣдователно и не е имало ни гъркомани власи или тѣхни попове да прѣчятъ на водосвета.

Но съ слѣдния пасажъ: „и прѣвъ нея (т. е. 1865.) година за първъ пѣтъ се отпразднувалъ тържественно въ Прилѣгъ празникътъ на славянскитѣ просвѣтители, Кирила и Методия,“ и авторътъ впада въ сжщата погрѣшка съ г. Ю. Иванова или по-добрѣ, г. Х. П. К-въ буквално прѣписалъ тоя пасажъ отъ „Страница изъ историята и пр.“ на г. Ю. Иванова, безъ повече да му мисли и безъ да си даде малко трудъ да сравни поне двѣтъ дати.

Ние по-горѣ доста нашироко анализирахме този въпросъ и фактично доказахме погрѣшността на писаното отъ г. Ю. Иванова, та налишно било би да повтаряме; но за да не остане хатъръ г-ну Х. П. К-ву, нека и него да попитаме. На страница 37, колона I, пишете: „а на 1-й Юлий 1865 год. тя (сир. учителката Б. Ш.) се условила за учителка въ Прилѣгъ“; а въ колона II, сжща страница шкъ пишете: „и прѣвъ нея (сир. 1865.) година за първъ пѣтъ се отпразднувалъ празникътъ на славянскитѣ просвѣтители, Кирила и Методия“ (разбира се, въ присѣтствието на баба Недѣля и ученичкитѣ ѝ или, може би, и по нейна инициатива, защото иначе не би си имало мѣстото да се споменва въ биографията ѝ за празнуванье, въ което тя да не е взела участие, а е била съвсѣмъ чужда). Какъ така, г. Х. П. К-въ? Защо не сте се взрели малко въ датитѣ, та да видите, коя дата е по-стара и коя по-нова? Оная ли на условияването ѝ или оная на празнуването?

„Втората година, продължава авторътъ, се събрали да се учатъ до 180 момичета,“ когато г. Ю. Ивановъ по-прѣди ни каза, че прѣвъ отварянѣто на училището, т. е. въ началото на първата година, а не въ втората, били се събрали около 180 момичета. Кой отъ двамата автори казва право и кой не? Нашитѣ точни и очевидни свѣдѣния даватъ право повече на г. Ю. Иванова; защото въ втората година не 180 момичета, ами нито 80 не останяхъ.

И не е тая причината, за съгражданѣто и несъгражданѣто на дѣвическо училище, която като не влиза въ кръга на нашата цѣль, отказваме се да опишемъ по-подробно, и ще споменемъ само, че не се събрахъ за тая цѣль 10,000 гр., както казва г. К., а единъ гражданинъ само даде сто лири, когато по-сетнѣ другъ го послѣдва съ триста такива, та така подиръ нѣкое врѣме се съгради дѣвическото училище.

„Слѣдъ двѣгодишно учителствование въ Прилѣгъ, баба Недѣля била повикана прѣвъ 1866 година и условена за учителка въ Охридъ.“ „На 10-й мартъ 1867 год. билъ направенъ полугодисенъ испитъ.“

Първо ч първо, баба Недѣля не бѣ повикана отъ Охридъ, а по-горѣ казахме, какъ отиде тя въ тоя градъ. Но това малко важи,

повикана или не, все едно, фактъ е, че тя отиде тамъ. Но да видимъ кога е отишла и кога е правила полугодишенъ изпитъ? „Слѣдъ двѣгодишно учителствуване въ Прилѣпъ, бѣше повикана, казва, прѣзъ 1866 година въ Охридъ!“ Побъркани сж и тукъ датитѣ. Баба Недѣля не бѣ повикана и условена въ Охридъ прѣзъ 1866. год., а прѣзъ 1867. год., прѣзъ която година свършваше се двѣгодишното и въ Прилѣпъ учителствуване. Полугодишенъ изпитъ тя не правила на 10. мартъ 1867. година., а на 10. сжщиятъ мѣсець 1868. година, слѣдователно тя не е учителствувала въ Охридъ до 1868. год., а до 1869. година. Но какъ се намѣрила тя пакъ тамъ прѣзъ мартъ и май 1870. година, това не можемъ никакъ да разберемъ, а едно само знаемъ, че прѣзъ първитѣ дни на мѣс. юли 1870. година ние двама съ нея пхтувахме отъ Воденъ, гдѣто тогава учителствуваше дѣщеря ѝ, за до Битоля, слѣдъ като бѣше учителствувала по-напрѣдъ 3—4 мѣсеца въ Велесъ. Пхтемъ тя, освѣнъ що ни пѣше народни пѣсеня, като: „Стани, стани, юнакъ балкански“, „Кждѣ си ти, любовь народа“, и др., разказваше ни още и случкитѣ си съ велешанитѣ, и какъ бѣше се отнесла противъ нихъ прѣдъ валията въ Битоля, и много още други. Отъ това, види се, и се познаваше съ турцитѣ — чиновници въ битолския хукюматъ. За потвърждение нека ми бжде позволено да приведа единъ епизодъ, станжалъ съ нея, когато пристигнахме въ Битоля. Въ това врѣме бѣше палѣвала отъ валията една строга заповѣдь, съ която се заповѣдваше, щомъ пристигнатъ каквито и да сж пхтници въ хановетѣ, ханджитѣ съдържатели да сж длъжни, подъ страхъ на отговорность, да имъ взиматъ паспортитѣ или пхтнитѣ имъ тескерета и да ги занасятъ на валията. Въ случай, че се окаже нѣкой пхтникъ лишень отъ паспортъ, да заведжтъ при валията самиятъ тозъ пхтникъ. Щомъ ние слѣзохме въ Шиперъ-ханъ на Балъкъ-пазаръ, още не бѣхме си намѣстили багажтъ въ стаятъ си, ето че пристигна ханджията и ни поиска паспортитѣ, за да ги занесе на валията. Своятъ паспортъ дадохме му, но баба Недѣля нѣмаше, та ханджията я покани да я заведе на хукюмата, споредъ горѣпоменжатата валинна заповѣдь. Тя се изпромѣни, като млада невѣста, приготи се и тръгна заедно съ ханджията. Ние, като видѣхме каква е работата, уплашихме се, да не би да пострадае нѣщо, както би пострадалъ всѣкой другъ, особито български учитель, който би се намѣрилъ безъ паспортъ, и съ нетърпѣние чакахме да научимъ, какво ще стане съ нея. Но, за чудо, подиръ половина часъ ето ти я г-жа учителката, върна се весела и радостна. Нашата казалъ, че не трѣбало за нея паспортъ . . .

Този малкъ епизодъ обяснява много страници отъ живота на баба Недѣля, които ние, отъ уважение къмъ сѣнката ѝ, отказваме се да разчекваме. Но на прѣдмета си: „Възползувана отъ тоя случай, казва авторъ, като оадравѣла, отворила и въ Битоля дѣвическо училище“. Кога било то? — Разбира се, прѣзъ зимата между 1869. и 1870. година. Но ние нампраме другадѣ едно свидѣтелство, че прѣзъ това врѣме въ Битоля имало вече дѣвическо училище подъ управленето на друга учителка, нѣкой си сѣрбкия, а подиръ нея г. Нона Брайкова, отъ Копривщица. Ето що казва това второ свидѣтелство, което прѣписваме тукъ буквално:

„Нъ Битолската община не се грижеше да отваря само мъжки училища; тя знаеше, че и женски полъ трѣбваше да бѣде образованъ, че образованата майка ражда и възпитава по добри дѣца отъ необразованата и неучената. За това тя още прѣвъ зината сжщата 1869 година услови и учителка една жена, родомъ сърбкиня и по име, която случайно бѣше дошла тогава отъ кждѣ Скопско, та отвори и дѣвическо училище. Въ това училище бѣха се събрали до шестдесетъ ученички, на които се прѣподавахъ първоначалнитѣ прѣдмети и рѣкодѣлие. Испитѣтъ показа, че въ дѣвическото Битолско българско училище имаше усгѣхъ. Тая сърбкиня учителствува, като българска учителка, въ Битоля близо три години и справедливостта го изисква да кажъ, че тя никакъвъ сърбизъмъ не проповѣдваше, никога не се опита да въведе въ училището нѣкоя сърбска книга, прѣподаваше само на български и по чувствата надминаваше много Българи и Българки. Тя, бѣдната, подиръ уволнението ѝ отъ училището и условияването на нѣс:ото ѝ друга учителка — Госпожа Нона Брайкова отъ Копрявщица, съпруга на Атанаса Брайкова . . .“ (Изъ дневника на единъ български учителъ. Лични въспоминания. В. „Съгласие“ отъ 7. септември 1894. год., брой 13. подлистникъ)

Значи, споредъ изложеното тукъ свидѣтелство, прѣвъ 1868/1869. год. битолската община условила си за учителка нѣкоя сръбкиня, която случайно дошла била отъ кждѣ Скопско, и че тя учителствувала въ Битоля близу три години, а подиръ тѣзи три години, сир. около 1871/1872. год., условена била друга, г. Нона Брайкова, а пакъ ние въ прѣдметната биография на баба Недѣля виждаме, че прѣвъ 1869/70. год. тази послѣдната отивала въ Битоля да се цѣри и, като оздравѣла, „въсполазуваа отъ този случай, отворила и въ Битоля дѣвическо училище и пр.“

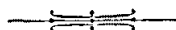
Кое отъ двѣтѣ прѣдставени свидѣтелства да вѣрваме и кое да отблъснемъ? Ние, като не очивидци и като нѣмаме друго, трето свидѣтелство, не можемъ да повѣрдяваме или да отричаме което и да е отъ тия двѣ свидѣтелства. Очевидцитѣ нека се произнесжтъ. При всичко това, ние сме наклонни повече да вѣрваме на свидѣтелството на българския учителъ отколкото на биографията баба Недѣлина. А тая наклонностъ наша произлиза отъ тамъ, че ние сме заварили въ Битоля за българска учителка споменваната г. Нона Брайкова. А пакъ едвай прѣвъ 1873/1874. година, когато ние учителствувахме въ мъжкото битолско училище, сжщеврѣменно въ дѣвическото учителствуваше г. Нона Аполева, внука отъ сестра или иначе, сестриница на баба Недѣля. А тая послѣдната кога е тамъ учителствувала и кога е отворила училище, ние не знаемъ.

(Слѣдва).

БЪЛГАРСКИ
ПРЪГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ

ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА ДРУЖЕСТВОТО „ОБЩИ ТРУДЪ“

ГОДИНА II.

КНИГА IX. X. — ЮЛИ-АВГУСТЪ

СОФИЯ
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА

(Братя Проникови)

1895

Съставителитѣ наричатъ тоя сборникъ „кратъкъ“, но той съвѣкъ не е кратъкъ, а напротивъ е твърдѣ богатъ. и то съ хубави и систематически сгруппирани и наредени задачи. Особено е сгоденъ тоя сборникъ за общи упражнения по всѣкой отдѣлъ отъ алгебрата въ IV. класъ.

Е. И.

Нѣколко критически бѣлѣжки върху обнародванитѣ до сега материали по историята за възраждането на българщината въ Македония. 1)

III.

„Къмъ историята на възраждането на градъ Охридъ.“ („Свѣтлина“, год. II., кн. X. и XI., стр. 240. — 243.) Нише Ю.Ивановъ.

Както видѣхъже по-горѣ, г. Ю. Ивановъ още прѣзъ 1890. год. въ „Деница“ обѣщаваше да обнародва нѣщо за побългаряването на прочутитѣ гръцки училища въ Охридъ. Това му обѣщание е изпълнено въ „Свѣтлина“ подъ горѣ отбѣлѣзаното заглавие.

Статията му обема три голѣми страници съ по двѣ колони всѣкой. Тя е раздѣлена на три части и всѣкой часть по на нѣколко параграфа. Тя започва така: „Когато българитѣ отъ Тракия и Мизия поискахъ отъ императорското турско правителство отдѣленieto (си) отъ гръцката патриаршия, едноврѣменно почти съ тѣхъ направихъ това и българитѣ въ Македония, особено градоветѣ: Охридъ, Битоля, Велесъ, Скопье, Стружница, Неврокопъ, Поляни.“²⁾ (ами Кукушъ, главниятъ двигателъ, хичъ да се не спомене ли? Б. III.) Самоковъ, Кюстендилъ и Дебъръ.“

На тозъ, първъ, пасажъ, за жалость, ише сме принудени да отговоримъ съ отрицание. Защото като изключимъ градоветѣ: Самоковъ, Кюстендилъ и Велесъ, за които имаме точни свѣдѣния, кога именно тѣ сж поискали отъ императорското турско правителство отдѣленieto си отъ гръцката патриаршия, другитѣ споменати градове не едноврѣменно почти сж поискали това, а съвсѣкъ разновремено. Да вземемъ за примѣръ нѣкои само отъ тѣхъ:

1) Полеяно-кукушката епархия най-първо отъ всичкитѣ епархии въ Македония, на 1858. год., поиска български владика и подиръ една година, на 1859. год., слѣдъ много изпитни, получи за владика покойниятъ Нартеня Зографски, послѣ Нишавски. Слѣдъ уволнението на Нартеня, прѣзъ 1866. год., подвигътъ противъ патриаршията пакъ се поднови и слѣдва, додѣто се рѣши църковниятъ въпросъ, и още и сега не е прѣстаналъ. (Вижъ тогавашнитѣ вѣстници: „Цариградски вѣстникъ“, „България“ и пер. сѣ. „Книжници.“)

2) На 25. декември 1859. година умрѣ въ Охридъ послѣдниятъ гръцки охридски митрополитъ, Иоаники, родомъ албанецъ отъ

1) Продължение отъ кн. VI. и VII.

2) За названието на гр. Поляни, г. Ю. Ивановъ, вмѣсто да се прѣшира съ г. В. Балаасева, щѣше да стори по-добрѣ, да прочете описанието ни на този градъ въ „Читалище“, год. I., стр. 478. При все това, позволяваме си да му кажемъ слѣдното: Тоя градъ отъ жѣтнитѣ жители и отъ кукушанитѣ се нарича: „Подинъ“ или „Пулинъ“, а още и: „Полеяново“, „Полеяничъ“, защото, споредъ едно прѣдаше, жѣстото, гдѣто се намира сега той, било поляна, притеканне на рѣкою-си Яна. Турцитѣ го наричатъ „Дейранъ“, за което съществува и едно прѣдаше. А само гърцитѣ го наричатъ „Πολωνύ“, а епархията и владиката: „Πολωνύ“.

Елбасанъ. Немедлено, още въ същия денъ, прѣди да бѣде погребенъ покойникътъ, охридчанитѣ се отнесохъ съ прошение до патриаршията, за да искатъ отъ нея българинъ митрополитъ за епархията си, и за такъвъ означихъ първенеъ покойникътъ Иларнона Макариополски, послѣ Търновоки. Съ второ и трето прошение отъ 27. и 30. декември същата година повторихъ същото, като прибавихъ още името на пок. Авксентия Велешки. Но като патриаршията отказа да удовлетвори желанието имъ, а още и на пукъ имъ прати най-омразниятъ тѣмъ грѣкъ, Мелетия, тѣ прѣзъ мѣсець априли 1860. год.¹⁾ отказахъ се съвършено отъ нея, присѣдинихъ се съ мизийскитѣ и тракийскитѣ въ Цариградъ български прѣдставители, които и опълномошихъ, и послѣ назначихъ и свои такива и се отнесохъ направо до турското правителство да искатъ възобновението на българската иерархия. Това бѣ прѣзъ 1860. година.

3) Въ това врѣме, когато кукушани прѣзъ 1858. год., а слѣдъ година и охридчани се подвизавахъ, както видѣхме, за да се сдобиятъ съ български архиепископи, и давахъ неопѣнени жѣртви, като бр. Миладинови и др., градоветѣ: Битоля, Прилѣпъ, Дебъръ, Струмница и пр. признавахъ грѣцкитѣ владици и патриаршията безропотно. Когато прѣзъ 1861.—1865. год. учителствувахъ въ Прилѣпъ, прилѣпскитѣ и битолскитѣ българи се кланяхъ до земи, като прѣдъ светець, на владиката Венедикта. Нѣщо повече; когато власитѣ прилѣпски и битолски гонѣхъ тоя владика, българитѣ въ Битоля и Прилѣпъ го крѣпѣхъ и защитавахъ. Едва слѣдъ 1865. год., именно кждѣ 1866.—1867. год., се отказахъ тѣ отъ него и отъ патриаршията и се съединихъ съ другитѣ българи, по-сетитѣ изпратихъ и особенъ прѣдставителъ въ Цариградъ. Така направихъ и другитѣ градове и епархии. Движението по църковния въпросъ станъ всеобщо въ Македония едвамъ кждѣ 1869. год., т. е. въ надвечерието на фермана отъ 28. февруари 1870. год., който рѣшаваше въпросътъ.

Колкото за въпроса, въ коя отъ двѣтъ категории дѣйци впадали охридскитѣ, ние нищо нѣма да притуримъ къмъ казаното отъ г. Баласчева въ критиката му въ „В. Прѣгледъ“, год. I, кн. VII., стр. 116.

Твърдѣ много съжаляваме, че вториятъ параграфъ на озаглавената статия, касаещъ се до нѣкогашнитѣ охридски училища, е съвсѣмъ и изцѣло несъстоятеленъ, — та коя часть, кой пасажъ отъ него да цитираме и кой да оставимъ? Затова ще споменемъ по нѣщо отъ него. Желаетитѣ можтъ да го прочетѣтъ изцѣло въ „Свѣтлина“. Но, за да се не остави неоправено невѣрното му съдържание, ние ще си послужимъ по другъ начинъ, — ще изложимъ въ краткъ цѣлата история на прѣдметнитѣ училища, както слѣдва:

¹⁾ Въ М. Сб., кн. X., стр. 578.—579., гдѣто е обнародвано прошениято или пълномощното, съ което охридчанитѣ се присѣдиняватъ съ българскитѣ въ Цариградъ прѣдставители и ги опълномощаватъ отъ своя страна да искатъ отъ правителството възстановението на независимата си архиепископия, датата 1861. год., чииں ни се, е погрѣшна. Споредъ нашитѣ точни и вѣрни свѣдѣния, (ние сме писали и прѣписали на чисто това пълномощно саморочно), това пълномощно, както и протестътъ отъ 4. априли противъ патриаршията, сѣ писани не на 1861. год., а на 1860. год. Прѣзъ априли 1861. год. немислимо бѣше да направятъ охридчани каква да е постапка. Тѣ, подиръ улавянето и затварянето на Д. Миладинова на 16. февруари 1861. год., улапени, мълкнѣхъ съвсѣмъ.

Както е известно, до първата половина на миналото столѣтие въ югозападна Македония, 14 часа югозападно отъ г. Охридъ, имало единъ многолюденъ градъ, населенъ съ власи. Воскополе наричанъ, който прѣзъ послѣдната половина на сжщото столѣтие билъ разграбенъ и, речн, разваленъ отъ необузданитѣ тогавашни абланици, а жителитѣ му били се разбѣгали, кждѣто имъ очи гледали, и се заселили повечето отъ тѣхъ по цѣла почти Македония. Сега тоя нѣкогашенъ градъ прѣдставя едно малко влашко село съ 80 къщи, между които фигуриратъ и развалини на великолѣпни сгради. (Вижъ и в. „Марица“, год. V., бр. 261. и пр.). Дотогава тоя градъ билъ единъ отъ най-цвѣтещитѣ въ цѣлата турска империя, — броилъ до 12 хил. семейства, въртѣлъ значителна търговия, ималъ добрѣ уредени и цвѣтещи споредъ онова врѣме, училища: ималъ даже и печатница Св. Наумова, въ която, както е известно, между много други книги, печатана е и филадата съ житието и аколутията на Св. Климентъ и на Св. Седмочисленици.

Отъ Воскополе родомъ е билъ Иоасафъ, вториятъ прѣдъ послѣдния независимъ архиепископъ охридски. Въ патриархуванъето на тогава архиепископа Иоасафа охридскитѣ училища цвѣтѣли. Разбира се, когато говоримъ за охридски училища до 1859. год. и малко по-сетнѣ, трѣба всѣкога да се разбиратъ: грѣцки, т. е. въ които се прѣподавало на грѣцки — елински езикъ. За доказателство, че въ това врѣме именно училищата цвѣтѣли, макаръ и да нѣмаме други свидѣтелства освѣнъ прѣдания, два факта явно и достатѣчно, мислимъ, доказватъ, че въ това врѣме въ Охридъ имало нѣкои и други, горѣ-долу учени хора, макаръ и на чуждѣ езикъ, но у дома си изучени. Тѣзи фактове сж:

1) Протоколитѣ или практикитѣ, както искате — назовѣте ги, въ кодекса на охридската патриаршия, обнародвани въ М. Сб., кн. VI. и X., които били писвани отъ секретари, жители охридски, въ сжщия градъ учени, споредъ онова врѣме добри елинцисти. 2) Въ охридския архиепископски домъ, съграденъ прѣзъ 1730.—1735. година отъ по-мѣлтия архиепископъ Иоасафа, украсенъ по-послѣ съ всѣкакви мозаики и живописи отъ митрополита Калиника саморжчно (защото този послѣдниятъ билъ изкусенъ живописецъ и е украсилъ не само митрополията си, нѣкогашната патриаршия, а и Желядниѣ-беговитѣ три палата), а изгоренъ на 1862. год. при владиката Мелетия, въ салона имаше единъ прѣкрасенъ и великолѣпенъ прѣстолъ или тронъ, на който седѣли архиепископитѣ, когато се обличали за служба въ църковнитѣ одѣжди, или когато на второ възкресение народътъ имъ цѣлувалъ дѣсеница. Това послѣдното помнимъ и ние лично. На този столъ отъ задната страна имаше начѣртано въ дѣскитѣ едно стихотворение отъ 10—12 стиха, много добро и изящно, спредъ компетентитѣ на онова врѣме. За това стихотворение, което ние не помнимъ добрѣ, казваше се тогава, че било произведение на учителя Търка Попъ-Маковъ, родомъ отъ Охридъ и ученъ сжщо въ охридскитѣ училища първо, а по-послѣ за усѣвършенствуванъе отишелъ и се училъ и въ воскополскитѣ училища; а и прѣди и отъ като се върнѣлъ отъ тамъ, много врѣме е учитилствувалъ въ Охридъ, както ще се каже по-долу.

Така е било при Иоасафа, а може-би и до паданъето на архиепископията. Но отпослѣ така низко отпаднѣли училищата въ тоя градъ, щото, когато на 1801. год. или 1802. год. дошелъ Калиникъ,

набралъ само единъ старъ учитель, на име Герасимъ, родомъ отъ сѣщия градъ, дѣдо и прадѣдо на сегашнитѣ Герасимовци, които училъ двѣтата на грѣцки октоихъ и псалтирь, а класно училище нѣмало никакво.¹⁾ Покойниятъ ни дѣдо, Гьоре Стрезовъ, казваше, че когато дошелъ Калиникъ въ Охридъ, никой, освѣнъ Търпка Попъ-Маковъ, грѣцки не знаелъ.²⁾

Щомъ като дошелъ, Калиникъ веднага се загрижилъ да подигне училищата. Тръбба обаче прѣдварително да забѣлѣжимъ, че Калиникъ не е билъ много ученъ човѣкъ, но много ученолюбивъ. Неговата богата библиотека и днесъ се слави въ Охридъ. Тая библиотека той при смъртта си по нѣкое недоразумѣние съ охридчани завѣщалъ на родния си градъ, Калиноуль. При първоначалното училище Калиникъ открилъ и класно или елинско съ единъ учитель:³⁾ именно съ остарѣлия вече Търпка Попъ-Маковъ, добъръ елининъ и ученъ, както по-горѣ казахме, първо въ Охридъ, а по-сетнѣ и въ Воскополе. Това е спорецъ казанъето на г. д-ръ Константинъ А. Робевъ, 80-годишенъ старецъ, по когото се ръководимъ и по-долу.

2) Подиръ Търпка въ елинското училище дохожда Димитри Мокряниницъ, арнаутинъ, баща на пок. Генадия Велешки, а дѣдо на пок. тоже Ванчо Генадиевъ, иловдивски въ послѣдно врѣме ивѣецъ, родомъ отъ околията Мокра, на ю.-з. отъ Охридъ, отъ селото Подкожани, за когото макаръ и да се не знае редовно, гдѣ именно е билъ възниканъ, вѣрва се обаче, че и той се е училъ въ воскополскитѣ училища. Той е билъ и класовитъ ивѣецъ, какъвто по наследство, види се, бѣше и покойниятъ му внукъ, Ванчо Генадиевъ, и е учителствувалъ дълго (не се знае точно, колко именно години) въ охридското елинско училище, а сжщеврѣменно се радвалъ на благосклонността на владиката Калиника. Но въ послѣднитѣ години, не се знае по коя причина, изгубилъ благоволенieto на Калиника, при когото надилъ даже и въ немилостъ, та и билъ уволненъ отъ централното училище. Слѣдъ това билъ принуденъ да се услови за малко врѣме и да учителствува въ месокастренското елинско училище (по това врѣме и въ Месокастро⁴⁾ е имало особени училища, първоначално и класно). Отъ тамъ той отишелъ да учителствува въ Каваја, Албания, отъ гдѣто прѣвъзъ 1832. год., въ врѣме на първата холера, билъ си дошелъ въ Охридъ, гдѣто билъ отъ по-прѣди още заселенъ. Но понеже поради холерата не се позволяло никому отъ вънъ да влѣзе въ града, а и народътъ от-вхтрѣ повечето избѣгалъ по селата, то той дошелъ въ селото Коньско

¹⁾ У този учитель, Герасимъ, казваше покойниятъ ми баща, се е училъ той още прѣди дохождането Калиниково. Тоя учитель Герасимъ много билъ двѣтата съ фалага; затова тѣ го исували, отъ това и татко ми, както и мнозина негови другари, избѣгвали отъ училище, та и останали неграмотни.

²⁾ Имало и отъ какво да отпадатъ тогава всѣкакви училища. Въ това врѣме, казваше ни пок. Миле Даскалътъ Попъ-Алекеневски, адулмуцигъ до такава степенъ били достигнали, щото, ако на нѣкой дюкянъ въ чаршията би видѣли обѣсенъ и овъзобилникъ за продаване, охридскитѣ бегове грабвали го беззазорно и си отивали спокойно. А смѣлъ ли нѣкой да имъ каже нѣщо? Пази Боже! Така било прѣдъ Али-пашино и прѣдъ Джеладинъ-бегово врѣме.

³⁾ Въ Калиниково врѣме, както ще видимъ по-долу, охридскитѣ училища стигнали до завидна степенъ сравнително съ други градове, даже и по-голямъ отъ Охридъ, които нѣмали и никакви училища.

⁴⁾ Месокастро е една часть отъ гр. Охридъ, вънъ отъ калето.

или Велесто^о,¹⁾ гдѣто и умрѣлъ отъ холерата. И до скоро време, 1870. год., въ Кавага живѣехъ старци, негови ученици, които разказвахъ за неговото тамъ учителствуванье. Той, за да отмѣсти на владиката Калиника, за гдѣто този послѣдниятъ билъ го намразилъ и уволнилъ отъ охридското училище, съчинилъ и издалъ една книжка въ видъ на църковно послѣдованье, въ косто по единъ майсторски начинъ описалъ всичкитѣ злоупотрѣбения и безобразия, що правилъ Калиникъ съ жени.²⁾

Калиникъ е билъ страстенъ блудникъ, както и наследилниятъ го Йосифъ, 75-годишенъ дъртлякъ, който беззакорно казваше на първенците: „Азъ съмъ караманлия, не могу безъ жене“ Калиникъ е осквернилъ нѣколко отъ охридскитѣ цървенски фамилии. Илодъ на своето блудство, той ни остави единъ върлъ гъркоманинъ чорбаджия, прѣди нѣколко години въ отпадижло състояние умрѣлъ, който по-надолу много пхти ще срещнемъ, и една малка чорбаджийка. Зографина, която е умрѣла млада и зелена невѣста. Лошото въ това съчинение е било това, че съчинителтъ му употрѣбилъ въ него и такива думи и фрази, които не можтъ да изгѣзжтъ прѣдъ публиката чрѣзъ печать, и които не е прилично на единъ такъвъ учитель да ги каже и ги напише.

3) Слѣдъ Димитрия Мокранина охридчанитѣ довели нѣкой-си влахъ, на име Михо, който като нѣмалъ достатѣчни, споредъ прѣдшественика, сили, вържилъ се назадъ, безъ да влѣзе въ работа. Подиръ него учителствувалъ петъ-шестъ мѣсеца Гьорше Поповъ, отъ Месокастро (Охридъ), доста ученъ, и гървъ възитаникъ яински. Той умрѣлъ отъ охтика. Негови ржкописни пространии учебници по физиката и математиката, а особито по алгебрата сме виждали ние лично на послѣдно време въ библиотеката на месокастренското училище.³⁾

Този Гьорше Поповъ при смъртъта си прѣпоржчалъ за свой наследникъ въ училището Х. Пуля, които билъ неговъ съученикъ въ Яинно.

4) Догдѣто да дойде този Х. Пуля, учителствувалъ Христо Санунджиевъ, „даскалътъ“ наричанъ, родомъ отъ Охридъ, ученикъ на Дим. Мокранина, който прѣди нѣколко години, въ наше време, умрѣ 90-годишенъ.

5) Подиръ Христа Санунджиевъ учителствувалъ Х. Пуля, родомъ влахъ, отъ г. Самарина въ Тесалия, който се е училъ заедно съ Гьоршета Поповъ въ Яинно.⁴⁾

6) Слѣдъ Х. Пуля, на 1830. год., учителствувалъ за гървъ пхтъ Д. Миладиновъ,⁵⁾ ученикъ на Д. Мокранина и на другитѣ

¹⁾ Ковьско и Велесто^о сж двѣ села, отстояние 1½ — 2 часа на ю.-и. отъ гр. Охридъ, на планината Лѣтница.

²⁾ Чували сме лично и отъ сжция неговъ внукъ, пок. Ванчо Генадиевъ, подобни хумористически, църковни ужъ, тропари. Може или да е имало у него нѣкой скземиларъ отъ поменжтото съчинение на дѣда си, или да е слушалъ отъ баща си или, най-послѣ, по наследствена наклонность къмъ хуморитѣ, и самъ той да ги е съчинявалъ.

³⁾ А пкъ пок. Пърличевъ въ автобиографията си, стр. 13, ни казва, че до учителствуването на Д. Миладиновъ (третьото, прѣзъ 1845. год.), отъ аритметика нищо почти не знаели ученицитѣ!

⁴⁾ За тоя учитель г. Ю. Ивановъ въ отговора на г. Баласчевата критика казва, че билъ първи елински учитель въ Охридъ.

⁵⁾ Д. Миладиновъ е учителствувалъ въ Охридъ на четири пхти: а) на 1830. год.; б) на 1835/36. год. до 1840. год.; в) на 1845. год., и г) на 1848/49. година.

учители до Х. Пуля, както и на тогава последния, и учителствувалъ двѣ години, до 1832. година.

Въ това врѣме, прѣзь много години наредъ, въ първоначалното училище учителствували двама охридчани учители. — Миле даскалътъ, Пошъ-Алексиевски, и Никола Апостоле, едноокнятъ, когото забравихме въ училището и име. Тѣ учехъ дѣцата на гръцки октоихи, псалтири и орелози (науетици), шесто и четиритѣ прости дѣйствиа на аритметиката практично.

На 1832. година Миладиновъ поискалъ отъ охридчанитѣ една помощъ (субвенция), за да отиде въ Янино, да се усъвършенствува, но тѣ не му дали. Заради това той билъ принуденъ да отиде въ Дурусъ, като секретаръ въ кантората на нѣкоя корчани търговецъ, Зографовци, гдѣто седѣлъ една година, а отъ тамъ се отправилъ въ Янино, разбира се, съ нѣкоя спестени пари.

7) Наслѣдникъ на Д. Миладинова за малко врѣме, нѣколко мѣсеца, билъ Христодушъ Пошъ-Димитриевъ, отъ Охридъ, братъ Стефаншевъ и ученикъ на Х. Пуля и на Миладинова.

Догдѣто Миладиновъ билъ въ Дурусъ и послѣ въ Янино, до 1835.—1836. година, охридчани имали за учители слѣднитѣ двама:

а) Слѣдъ горѣреченна Христодула нѣкой-си Миловъ, по народность влахъ, отъ гр. Самарина въ Тесалия, отъ гдѣто видѣхме че билъ и Х. Пуля. Той учителствувалъ, туку-речи, около двѣ години.

б) Слѣдъ Милова дошелъ отъ Янинско Загорье другъ, по народность грѣкъ, на име Поашъ Варнава,¹⁾ който сяко е учителствувалъ около двѣ години.²⁾

Подиръ П. Варнава, на 1835.—1836. год. дошелъ си отъ Янино нов. Д. Миладиновъ и учителствувалъ втори пхтъ въ Охридъ до 1840. год. Въ това учителствуванье на Д. Миладиновъ, т. е. отъ 1835.—1836. г. до 1840. год. училището било достигнжло до цвѣтоще и завидно състояние, до каквото и до днесъ още не е могло да стигне, макаръ че скъпятъ Миладиновъ още два пхти учителствувалъ въ него, прѣзь 1845. и 1848.—1849. година. Тогавъ прѣзь 1835. до 1840. година, единекото училище броео около 150 ученика, раздѣлени на шесть класа, въ два отъ които, по-долнитѣ, прѣподавалъ другъ учитель, пошъ Стефанъ Пошъ-Стефановски, ученикъ на Хаджи Пуля. Въ това врѣме, именно отъ 1830. до 1840. год., когато учителствувалъ Д. Миладиновъ, прѣподавали се слѣднитѣ прѣдмети:

1) четири езика — едински, латински, френски и италиянски, 2) философия, 3) земеописанье, математическо и политическо, 4) аритметика, практически и теоритически, и пр. Но трѣба да се знае, че по това врѣме най-голъмо внимание и най-сериозна важность се е отдавало на класическитѣ едински сивсатели и поети.

Отъ това врѣме, именно отъ 1830. год. до 1840. год., когато на два пхти учителствувалъ Д. Миладиновъ, въ разстояние на десетъ години, излѣзли сж мнозина ученици, отъ които само нѣколцина ще

¹⁾ Този П. Варнава до скоро врѣме бѣше живъ и професоръ въ Атина. Неговъ синъ, по-голъмнятъ, забравихме му вместо, учителствувалъ е въ Призрѣпъ; а другъ по-малкъ е докторъ по медицината.

²⁾ Отъ Охридъ Варнава отишелъ и се условилъ да учителствува въ Битоля, гдѣто прѣди него учителствувалъ билъ П. Зинзифа, баща на извѣстия Р. Жинзифовъ. Въ Битоля Варнава учителствувалъ седемъ години. Той прѣвъ уредилъ битолскитѣ училища и извадилъ довольно добри ученици.

споменешъ тукъ. Тие сж: 1) Андроникъ Йосифчевъ, сега 80-годишенъ старецъ, четиресетъ-годишенъ учителъ, пенсионеръ и живещъ въ Пловдивъ, 2) братя Д. Котушови, Михаилъ и Стефанъ, отдавна въ Румъния умрѣли, 3) Я. Стрѣзовъ, четиресетъ-годишенъ учителъ, сега пенсионеръ въ родния си градъ, 4) Д. Масниъ, Наумъ Хаджовъ и мнозина още други.

Подиръ горѣпоменхтитѣ учители, кои други сж учителствували и по кое и колко врѣме, съ прискърбне изновѣдваме, че не ни е точно извѣстно; едно само помнимъ, че, когато слѣдъ 1845. или 1848. год. Миладиновъ излѣзе изъ охридското училище, подиръ него дойдохъ едно по друго нѣкои учители, отъ които само трима знаемъ: 1) Андрей Йосифчевъ, отъ Охридъ, неговъ ученикъ, 2) единъ загорля, Икономидиъ Грачосъ прѣкоряванъ, който бѣше хромъ, 3) по него учителствува една година безплатно Якимъ Робевъ и 4) другъ сжщо загорля, по име Теохарисъ, който добръ познаваше френскиятъ езикъ.

А ученици отъ старитѣ учители прѣдъ Миладинова има не помалко: самъ Д. Миладиновъ, Георги Бодлевъ, Попъ Васили, Касановиъ, бивши прѣдѣдатель на българската община, Стефания Попъ-Димитриеви и Владиковъ, нареченъ Ангелъ Грунчевъ, Димитри Топеничаровъ, Христо Танчевъ, Христо Манчевъ, Евстати Попъ-Стефановски, попъ Стефанъ Попъ-Стефановски, тримата синове на К. Паунчевъ и мнозина още други. А още по-стари отъ нихъ: Петъръ Танчевъ, Кьоръ Никола, Костадинъ Бакаловъ, Христо Салунджиевъ даскалтѣ и др. Всички тия сж били ученици на Димитрия Мокранина и на другитѣ учители, до Хаджи Пуля и Миладинова. Но никой отъ тѣхъ, както и отъ по-прѣди поменхтитѣ ученици на Д. Миладиновъ, не билъ отишелъ въ Янино. Ето кои сж отишли всичко въ Янино на училище: 1) Най-първо, поменхтиятъ между Д. Мокранина и Хаджи Пуля учителъ Гьорше Поповъ отъ Месокастро; 2) Д. Миладиновъ и заедно съ него двата сина на К. Паунчевъ, Георги и Никола, и още Костадинъ и Якимъ Робеви, притова и Наумъ Никушъ и Петре Апостоле. Подиръ малко врѣме отишелъ и Якимъ Танчевъ. Но отъ всичкитѣ тѣзи янински възпитаници никой освѣнъ Гьоршета Поповъ и Д. Миладиновъ, никой другъ, повтаряме, не е станхлъ учителъ, а, като търговски и богатшки синове, посветили сж се на търговията си. Освѣнъ горнитѣ охридчани, въ Янино отишелъ и Константиноу или Коче Попъ-Наумовъ, Попъ-Стефановски, по-сетѣ икономъ попъ Константинъ, но той отишелъ тамъ не да се учи, а като църковенъ пѣвецъ, условенъ за 6 хиляди гроша, тѣй като той бѣше много добръ и гласовитъ пѣвецъ. А че янинскитѣ училища били подържани отъ Али-паша, не е истина, защото тѣ се подържахъ отъ Зосимадовци и Каплинадовци, двѣ гръцки богати фамилии, живѣещи въ странство.

Съгласно съ г. Иванова, нека потвърдимъ, че въ Охридъ дѣйствително не се помни да е имало нѣкога частни, поповски наричани училища, както е имало другадъ и както и до скоро наше врѣме имаше въ Прилѣшъ, Котевското училище, а всекога училищата въ Охридъ били общински и официални, макаръ и да се е прѣподавало по октоухи и псалтири въ първоначалнитѣ. Г. Ивановъ грѣши обаче понататкъ въ слѣдното: отъ Охридъ нито прѣдъ паданъето на архиепископията, нито по-послѣ е изтикванъ българскиятъ езикъ, ако се

разбира говоримиятъ отъ населението български езикъ. А въвежданъето на гръцкия езикъ въ училищата и въ църквитѣ не е станъло слѣдъ паданъето на архиепископията, и то 50—60 години по-послѣ, както казва, въ Калишиково врѣме, както знаемъ що станъло въ Битоля и Струга, гдѣто тѣмъо подиръ паданъето на архиепископията е изтиканъ български езикъ отъ църквитѣ и училищата и замѣстенъ съ гръцки. Когато прѣзъ 1857—1859. год. учителствувахме въ Струга, тамошнитѣ свещеници ни казвахъ, че дѣдитѣ имъ, понове и тѣ, не знаели да четатъ по гръцки, а само по български. Сжшо тѣй когато бѣхме въ Прилепъ прѣзъ 1861—1865. год., една стогодинна баба, майка на иѣкой-си Тасе механджия (забравили сме му прѣзимето), казване, че тя на дѣтинството си била се причастила въ битолската църква, гдѣто се служило и иѣло на български.

Обаче не е било така и въ Охридъ. Ние заварихме стари хора, които по казанъето на бацитѣ имъ, помиѣхъ за паданъето на архиепископията, но никой отъ тѣхъ не знаеше българско четмо въ църква или въ училище: а и отъ горѣизложеното се вижда ясно, че охридскитѣ училища и църкви въ врѣме на послѣднитѣ охридски архиепископи сж били гръцки, т. е. съ гръцки езикъ въ нихъ се прѣподавало и служило и че въ самата архиепископия официаленъ езикъ билъ е гръцки, даже не отъ скоро врѣме прѣди паданъето, а отъ по-рано, само не още отъ врѣме на учрежденъето ѝ, за което другошъ ще имаме случай да говоримъ повече, а засега ще кажемъ само, че доказателства за това не липсватъ. 1) Сществуващиятъ до днесъ патриаршески на гръцки езикъ писанъ кодексъ, който датира отъ 1677. год., и е обнародванъ въ М. Сб. кн. VI. и X. 2) У никого отъ гражданитѣ не се е намерилъ иѣкакъвъ ржкописъ или какъвто и да е документъ, или записъ, записани на български, когато на гръцки се намиратъ. 3) Намирацитѣ се въ Св. Климентовата библиотека църковни български книги и замѣтившитѣ ги гръцки сж отъ прѣди 150 години и повече, а учебни български иѣма никакви.

При всичко това, пакъ езикътъ на народа е билъ всекога български и нито помислювалъ иѣкой отъ гражданитѣ, че не е българинъ, а гркъ, както иѣкои искатъ да кажтъ: нито иѣкъ Калиникъ е искалъ или можалъ да изтика изъ града българскитъ езикъ. За Калиника може да се вѣрва, както рекохме, че той е билъ много ученолюбивъ, но никакъ не и великоденствъ. Доказателства изобилуватъ. Ние ще приведемъ иѣколко само отъ тѣхъ: 1) Той никога не гонилъ българщината, защото не се помни въ негово врѣме да е изтиканъ българскитъ езикъ отъ иѣкоя църква градека или селека и да е замѣсенъ съ гръцки: той както нашеть църквитѣ, така и ги оставилъ. Още по-вече, въ негово прѣме не само много цхти свещеницитѣ казвахъ евангелието на говоримъ български езикъ прѣведено отъ гръцки текстъ, но често и проповѣди казвахъ се въ църквитѣ отъ амвона на български, при присѣтствието на самага Калиника, и той нищо никому не е забѣлѣвалъ. Сществуваъ и до днесъ много отъ тия проповѣди въ оригиналенъ ржкописъ съ гръцки букви, а български думи. Иѣкои отъ тия проповѣди се съхраняватъ и у насъ въ оригиналъ или въ прѣписъ, отъ тѣхъ двѣ сж отъ 1830. год., съчинени и изречени отъ пок. Д. Маладиновъ, една отъ 1829. год., съчинена и изречена отъ горѣпоменхтия учитель Гьорше Поновъ и осемъ отъ по-послѣжна дата отъ 1840. год. написанъ, съчинени и казани отъ Я. Стрѣзовъ.

2) Покойната ни баба, Арса Стрѣзова, каваше ни, че когато е умрѣла свекърва ѝ, огнѣлото се извършило на български, а и самъ тогавашниятъ езически учителъ и пѣвецъ, Д. Мокранинѣтъ, изгѣлъ на български послѣдната мъртовечка пѣсенъ „приидите послѣднѣе цѣлуване . . .“, разбира се, на говоримъ български езикъ, прѣведено отъ грѣцки текстъ. И то се изгѣло въ присѣтствието на самага Калиника.

3) Ние даже помнимъ, че много пхти въ църквитѣ се пѣше по български: „Свети Боже, Господи, помилуй“, или „Владичице всѣхъ“ и други тропари по български или пѣкъ понѣкога и апостолѣтъ.

4) А пѣкъ нѣкои отъ свещеницитѣ, като пок. попъ Анастасъ, духовникѣтъ и бивши прѣдсѣдатель на общината, още отдавна, прѣди 1840. год., т. е. въ Калишиково врѣме, а по-сетнѣ и попъ Ноашче Гроздинъ, нашъ сродникъ, цѣлата служба изслужвахъ на говоримъ български езикъ, прѣведена тоже отъ грѣцки текстъ.

Съ една рѣчь, тогава нѣмаше оная грѣцки фанатизъмъ и оная жажда за погрѣчване, които се родихъ слѣдъ появяването на българския църковенъ въпросъ.¹⁾ Тогава всички се признавахъ за българи, а се учехъ на грѣцки, не защото мислѣхъ себе си за грѣци или за да станѣтъ такви, а просто защото на тоя езикъ съществувахъ училища и учебници, а да подбутне нѣкой за основаване на български, нѣмаше кой. Тогава едно само дигеуваше, — знанието на българската азбука, които въ Калишиково врѣме само двама знаехъ, пок. Ангеле Грунчевъ и Христо Узуновъ, които, като терзии, отишли били заедно съ Джаландигъ-бета въ Шкодра, и тамъ отъ нѣкои славяни научили се да четѣтъ и пишѣтъ по славянски. Подиръ нихъ пок. Гьорше Мустревъ, който имаше сношение съ дебърския манастиръ Св. Йованъ, посредствомъ брата си Антония, калугеръ въ ещия манастиръ, научилъ бѣше да чете църковнославянски и отъ него по-сетнѣ и сицъ му Никола Мустревъ. А до 1850. год. и брати Д. Котунови, Михаилъ и Стефанъ, и тѣхниятъ зеть по сестра, Василъ Кецкаръ. Първитѣ двама бѣхъ се научили на славянско четмо и писмо въ Скопье, кждѣто отивахъ по търговия съ кечета, и отъ тамъ донесохъ нѣколко славянски книжки. А послѣдниятъ бѣше се научилъ въ Херцеговина, кждѣто нѣколко врѣме бѣ прѣбивавалъ като общаръ. Колкото за Христа Палювета, корото г. Ивановъ другадѣ споменава, той бѣше се научилъ на славянско четмо отъ учителя си по пѣние Ангелета Грунчевъ, и въ църквата Каменско, гдѣто бѣше пѣвецъ, често нѣше по нѣщо на славянски. Притова, въ врѣме на Милладиновото учителствуване бѣше дошелъ отъ Дебърски Галешникъ да се учи пок. Партени Зографски, постъ Кукушкополянски и най-постъ Нишавски, тогава Павелъ Ивануемъ. Той, като знаелъ славянски отъ родното си мѣсто, училъ и съученицитѣ си въ охридското грѣцко училище да четѣтъ по славянски и мнозина били се научили, но наскоро пакъ бѣхъ го занемарили. Ето всичко, що може да се каже за знанието на славянската азбука въ Охридъ. Но български училища частни или общи не е имало до 1859. год. никакви, нито помни нѣкой да е имало нѣкога такива.

¹⁾ Сравни по тоя въпросъ биографията на Фотина отъ д-ръ Нв. Д. Шишмановъ въ Сборн. Мил., XI, стр. 611. и сл., гдѣто се привеждатъ купъ доказателства за приятелскитѣ отношения между българи и грѣци прѣди подигането на черковния въпросъ. Тукъ и обяснение на скоро възникналата вражда.

Сега нека ми бъде позволено да цитираме тукъ нѣколко по-вече реда отъ прѣдметния параграфъ, като най-любимитни.

„Въ врѣме на Калиника, казва г. Ю. Ивановъ, охридскитѣ жители сж били прѣдставявани за гърци, въ училището се е слушало само за величието на Омира, за мъдростъта и славата на Одисея, Демостена, Тукидида, а гражданитѣ, заслѣвени отъ гърцизма, чудили сж се на вѣрностъта на Пенелона, и съ спокойно samozабравяне цѣляли жлѣкото на гърцизма, прѣдавали сж се на оная отвратителна пустота, толкова свойствена на грѣцкото духовенство, та само несбиточната *μεγάλη ιδέα* (велика идея — възстановението на нѣкогашната византийска империя) сж бѣливали. Опасно е било, да не би погърченитѣ да станжтъ по-гърци и отъ самитѣ гърци. Читателтъ може да си припомни оная епоха, прѣвъ която всѣки единъ колко-годѣ грамотенъ българинъ е считалъ за гордостъ, да се казва и продава за гъркъ. Тая малня ще забѣлѣжите, както въ Охридъ и Битоля, така сжщо въ Търново, Русе, Пловдивъ и Хасково.“

Позволѣте ни, да Ви кажемъ, г. Ивановъ, че ни едното, ни другото не е истина.

Въ това врѣме, разбира се, сѣдѣ наданѣто на търновската патриаршия, а по-късно и на шипекската, и на охридската архиепископия, а не само въ Калиниково, а и до скоро, не само охридчанитѣ били прѣдставявани отъ владитѣ за гърци, макаръ и да не сж били такива, но и цѣла Македония, на даже и жителитѣ българи на цѣлъ Балкански полуостровъ, т. е. цѣлитъ български народъ, включително и Прилѣвъ съ Тиквешъ. (Вижъ всеобщата история на Папаригонуло и дотогавашнитѣ географии.) Въ наше врѣме, когато учехме география, нигдѣ въ нея не се споменваше за България и българи, колко повече за Македония и Охридъ? А и самото турско правителство не различаваше гърци отъ българи, като всички православни негови поданици наричаше съ едно общо име: „урумъ-милети“, т. е. грѣцки народъ. При все това, нито ученитѣ на грѣцки, нито неученитѣ охридски граждани заслѣвени били нѣкога отъ гърцизма и сж бѣливали за грѣцката велика идея. Напротивъ, и самъ Калиникъ билъ противъ нея. Той билъ поканенъ да вземе участие въ грѣцкото движение, но той, като пастиръ на шпородно — българско паство, отказалъ се. Нито било опасно въ Охридъ да не би погърченитѣ да станжтъ по-гърци и отъ самитѣ гърци, защото тамо нѣмало погърчени. Нито нѣкъ била въ Охридъ нѣкога такава епоха, прѣвъ която всѣки що-годѣ грамотенъ българинъ считалъ за гордостъ да се казва и продава за гъркъ, както, може-би, да е било другдѣ нѣгдѣ изъ България, въ Пловдивъ например. Напротивъ, въ Охридъ, при всичко че отъ незапаметни врѣмена имало едински училища; при всичко че въ Иосафово и Калиниково врѣме тѣзи училища цѣвтѣли; при всичко че ученицитѣ въ тѣхъ слушали само за величието на Омира, за мъдростъта и славата на Одисея, Демостена и Тукидида; при всичко това, казваме, гражданитѣ, били тѣ учени или не, като за чудо, останали сж на своята народностъ, българи, много по-българи отъ мнозина, що сж се учили въ български училища, и не само българи, ами и ревнители на своята народностъ. Желаете ли доказателства? Имаме ги прѣдржчии, колкото искате, но нѣколко само отъ тѣхъ ще споменемъ, защото много вече се разпрострѣхже, та ще отегчимъ на г. г. читателитѣ. Ето ги:

1) Отъ всичкитѣ горѣпоменати образовани охридчани отъ 1801. год. до 1851. год. и по-сетѣ нѣ единъ не знаемъ да е казвалъ, че е билъ грѣкъ, а не българинъ, освѣнъ Стефанія Владиковъ и Маргаритъ Димзовъ, послѣ Димница подписанъ.

2) Ония отъ поменатитѣ възпитани охридчани, които ставали учители, никога не проповѣдвали на ученицитѣ си идея за грѣцка народностъ, а напротивъ, всекога подѣржали своята, но, разбира се, слабо. Въ това ни убѣждава и обстоятелството, че щомъ се освободихме отъ грѣцкото духовно иго и въведохме българскитѣ си езикъ въ училищата, всички тие грѣцки дотогава учители, и ученицитѣ имъ, се прѣобърнаха на български учители, което не можеше да стане, ако тѣ да бѣха били влюбени въ грѣцката идея.

3) Тѣзи учители не сж ни прѣподавали като грѣцитѣ родомъ учители само грѣцки, панагалски, а прѣподаванитѣ прѣдмети всекога прѣвождаха ни ги и на български, и караха ни и на български да ги учимъ и да имъ ги казваме. Така напр., когато ни прѣвождаха елински текстъ отъ старитѣ списатели на простогрѣцки, прѣвождаха ни го същевременно и на български, и ние бѣхме принудени да го пишемъ и учимъ и на третѣ езика, така щото тетрадитѣ ни биваха раздѣлени на три паралелни колони, една за староелински текстъ, друга за простогрѣцкия прѣводъ, и най-послѣ третя за български.

Такви тетради пазятъ се и досега у насъ. Притова, като казахме смисълътъ на урока по простогрѣцки, длѣжни бѣхме подиръ това да го повторимъ и по български. Така правѣхме и съ историческитѣ прѣдмети; само географията и аритметиката не прѣвождахме на български. Нѣщо повече; слѣдъ като свършихме етимологическата частъ на Генадиевата елинска граматика, прѣди да заночнемъ синтактическата на Асония, взмахаме друга, отъ Вамва или друга на простогрѣцки езикъ, за сравнение съ староелинския, и я прѣвождахме и на български по всичкитѣ склонения и спрежения, т. е. взмахаме едно име, склонявахме го писмено първо на староелински, послѣ насреща въ втора колона на простогрѣцки и най-послѣ на третя колона, пакъ въ паралелъ, на български. Така правѣхме и съ спреженията на глаголитѣ. И такива тетради тоже имаме запазени. Такива учители, до колкото помнимъ, бѣха: пок. Д. Миладиновъ, Андрей Йосифчевъ, Наулъ Хаджовъ и мнозина други, а най-много Я. Стрѣзовъ.

4) Водителитѣ и подстрекателитѣ на църковно-училищното ни възраждане бѣха самитѣ тѣзи на грѣцки възпитани и грѣцки учители.

5) Грѣцки учители отъ тая епоха и тѣхни ученици сж учителствували и въ други градове, и тамъ сжщо така постѣживали. Да вземемъ за прихѣръ родниятъ градъ на г. автора, гдѣто сж учителствували нито грѣцки учители нѣколцина такива, като Д. Миладиновъ, Н. Хаджовъ, Г. Пърличевъ, пишешиятъ тия редове и мнозина още други. Какете, г. Ивановъ, чули ли сте нѣкога грѣцки въ града ви учители да проповѣдвали грѣцка идея? или повече сж помогвали за събуждането на българитѣ и за тѣхното възраждане? Какво сж правили тамъ тия учители, ние по-горѣ нѣщо загатихме, въ първата си статия, та не е нужно да повтаряме, а има още и до днесъ живи очевидци свидѣтели.

6) Кои отъ градоветѣ въ Македония се отзоваха най-напрѣдъ да пекатъ родни свои пастири, казахме по-горѣ, — не Дебъръ, Ки-

чево. Прилѣвъ или Струмица съ Тиквешъ, отъ гдѣто никоѣ ижтъ българскиятъ езикъ не е изчезналъ изъ училищата и църквитѣ имъ, а Кукушъ и Охридъ, гдѣто не се помни, кога е имало български училища, а всекога грѣцки, и се прѣподавало въ нихъ отъ такви учители, каквито туку-що описахме. Какъ може прочее да се изтълкува това обстоятелство: погърченитѣ градове да се събудятъ по-рано отъ колкото чисто-българскитѣ и непогърчени, ако за минута поне приемемъ, че казаното отъ г. Иванова за погърчванъето на гр. Охридъ е истино? Но ще ни се отговори, може-би съ слѣдния пасажъ:

„Слѣдъ Калиника (1843. година) въ Охридъ сж дошли други по-прости и по-слабохарактерни владци, та мършаво сж могли да каратъ и да продължаватъ начелхтата работа на своя хитъръ прѣдшественикъ, така щото грѣцкото влияние се поразслабило. Въ това врѣме градътъ Охридъ се събудилъ отъ летаргическия сънъ, въ който бѣше подпадналъ отъ грѣцкия опиумъ, и добива народно съзнание. Като иѣкой да го е мушналъ съ жезъла на националното свѣстяванъе. Туй е станало прѣвъ 1858. година“.

По-горѣ казахме и надъго разправихме, какъвъ билъ този прочуть и хитъръ гърко манинъ. Калиникъ, че не е прѣслѣдвалъ българщината, макаръ и да се грѣжелъ за грѣцкитѣ училища, а неговитѣ прѣемници, Иосифъ и Диониси, дѣйствиелно бѣхж много слабохарактерни, та не мислѣхж за друго, освѣнъ за угодата си, — Иосифъ, дъртъ блудникъ, а Диониси, макаръ и много ученъ, каировъ ученикъ, по страшенъ иняшица. Другадѣ, мислимъ, ще имаме случай да поговоримъ повече иѣщо за нихъ. Но пакъ горнитѣ наши въпроси оставятъ безъ отговоръ. Кой жезълъ мушналъ погърчениятъ Охридъ, а другитѣ градове оставилъ да спятъ. По-долу г. Ивановъ се извинява съ кръмската война, че тя имала иѣкакво си влияние надъ Охридъ, като казва: „Разумява се, че не само простотата и глупостъта на грѣцкитѣ владци сж събудили гр. Охридъ. Ние знаемъ, какво влияние е имала върху българитѣ кръмската война.“ (А защо тя иѣмала сжщото влияние и върху прилѣвскитѣ, кичевскитѣ и тиквешкитѣ българи, а само върху охридскитѣ?) Но да видимъ по-долу: „Сжщото е било и съ градоветѣ, гдѣто грѣцкото влияние не е имало почва, Охридъ, за жалость. та поради тая причина неговото събужданъе е станало по-късно.“ И по-долу: „Но кръмската война и хатишерифътъ (кажете хатихумаюнътъ. В. Ш.) отъ 1856. година не сж били безъ значение за Охридъ“. (А защо останали безъ значение за другитѣ градове? В. Ш.)

Ние пакъ ще кажемъ, че ни кръмската война, ни хатишерифътъ отъ 1856. година сж повлияли иѣщо върху охридскитѣ българи за събужданъето имъ, а съвсѣмъ други причини, които ще изложимъ тутакси. Защото, ако кръмската война е повлияла била върху Охридъ, то тя трѣбаше да повлияе и върху всичкитѣ градове, а не само върху Охридъ. Но какъ казвате, че събужданъето на Охридъ станало по-късно? Нима има другъ градъ въ Македония, освѣнъ Кукушъ, който да се е събудилъ по-рано отъ Охридъ? Г. Ивановъ мисли навѣрно, че Прилѣвъ се е събудилъ по-рано чрѣвъ Котевското и Х. Поповското домашно училище съ исалтиритѣ, паустинцитѣ и съ отъ турски почеркъ цифри? Другъ е, разбира се, въпросътъ, ако съ думата: „събужданъе“ разбирате сжществуванъето на подобни като прилѣвскитѣ до 1861. год. българ-

ски училища. Въ такъв случай наистина Прилѣнъ и подобни градове никога не сж подпадали въ метаргически сѣнъ. Но ние по-инакъ разбираме дуната: „сѣбужданье“ — съзнание правата на своята народност, което прилѣчанитѣ не могатъ да се похвалятъ, че сж го притежавали прѣди охридчанитѣ, както се изложи по-горѣ и както ще се повтори и по-долу, макаръ че въ гр. Прилѣнъ и да не е имало (?) почва за гръцко влияние, както се разбира отъ писаното на г. Иванова. А колкото за въвежданъето на българския езикъ въ училищата и църквитѣ, отъ което прилѣчани нѣмаха нужда, а въ Охридъ вървѣше паралелно съ църковния или владшкия въпросъ, то охридчани мислѣхъ, че щомъ се махне първото, т. е. гръцкото духовенство, не ще да има, кой да прѣчи на второто. И ето защо не бързахъ за това последното.

Причинитѣ, които приготвихъ и произведохъ това събужданье въ Охридъ, сж били слѣднитѣ:

1) Още отъ наданъето на архиепископската народътъ е негодувалъ противъ гръцката патриаршия за това ѣ похищение, и изправчанитѣ отъ нея владци приемалъ съ неудоволетвие, а повечето отъ тѣхъ гонилъ и изхдилъ, както ще се каже по-обширно другадѣ.

2) Почвата била приготвена малко-много още отъ това врѣме, както видѣхме, и ученитѣ въ гръцкитѣ училища охридчани, постѣ учители, не сж се напоили отъ гръцкоидейски духъ, слѣдователно, като не сж го усвоили за себе, тѣ не сж го и разпространявали между ученицитѣ си и изъ народа, напротивъ, нѣкои отъ тѣхъ и въ обратенъ смислъ работѣхъ. Нито билъ погърченъ гр. Охридъ, както ни казва г. Ивановъ, само и само защото гражданитѣ му сж се учили на гръцки езикъ. Въ срѣднитѣ вѣкове всичкитѣ, кажи, европейци сж се учили на латински, но отъ това не слѣдва, че тѣ сж се и полатинили. А и сега оння българи, които отиватъ да се учатъ въ странство, дали на български езикъ се учатъ? Смѣшно би било да се мисли, че който се учи на чуждъ езикъ, изгубва своятъ и народността си. Г. Ивановъ трѣбаше да знае, че повечето и по-силнитѣ въ Цариградъ прѣдставители по църковния въпросъ бѣхъ учени на чужди езикъ, именно на гръцки? Така, покойнитѣ: д-ръ Чомаковъ, Макариополски Иларионъ, Пловдивски Панаретъ, братъ му д-ръ К. Мишайковъ и други бѣхъ се учили на гръцки въ Атина и тамъ бѣхъ скроили планътъ за подиганъето на църковния въпросъ, а кой отъ днешнитѣ родолюбци може да се похвали, че е по-народолюбивъ отъ тѣзи приснонаметни народни дѣатели? Не видѣхме ли, че и Д. Миладиновъ се училъ на гръцки въ Янина и толко врѣме, почти до трагическата си смъртъ, учителствува на гръцки? Кой може да оспори неговитѣ български чувства?

3) Гъркоидейскиятъ духъ допрѣди появяванъето на нашия църковенъ въпросъ, както казахме и по-горѣ, бѣше заспалъ, а едва слѣдъ изникванъето на този последния той се събуди, раздуха се и се разнаси до каквато степенъ го гледаме днесъ.

4) Злоупотрѣбенята на гръцкитѣ владци, които бѣхъ станжали явни и на малкитѣ дѣца, бѣхъ не малкъ факторъ.

5) Работата бѣше дошла до тамъ, щото, за да се изразимъ по-практично, ще кажемъ, че запалителнитѣ вещества бѣхъ се натрупали на купъ така, щото само едно шракванье на една клечка кибритъ

се искаше, за да пламне цѣль пожаръ. А тая клетка кибритъ и това щраканье не закѣсѣхъ да се явятъ: 1) Съ заявленieto на българитѣ отъ северна и южна България прѣдъ народното църковно събрание, което прѣзъ 1858. год. бѣше се събрало въ патриаршията за иѣкои прѣобразования по църковното управление, 2) съ смъртта на охридския митрополитъ Иоанкия, на 25 февруари 1859. год. А игъкъ щракачътъ на онази клетка кибритъ бѣше пок. Д. Милadinовъ, единъ отъ ония на грѣцки учени и въ Инино възпитани учители, които, споредъ г. Иванова, уреждали грѣцкитѣ училища въ Охридъ и способствували за погърчваньето на гражданитѣ.

Молихъ ви, какъ щѣше да се събуди единъ цѣль градъ не, ами една цѣла епархия, ако гр. Охридъ, главното седалище на владиката, главниятъ центъръ на епархията бѣше билъ дѣйствително погърченъ, споредъ г. Иванова, и ако почвата не бѣ била пригответена? Какъ щѣше да се поведе една цѣла епархия по думитѣ на иѣколко, случайни, да кажемъ, инициатори и водители, ако у епархиотитѣ или гражданитѣ не бѣше била вродена и узрѣла идеята, къмъ която я водѣхъ иѣколкото водители? Щѣхъ ли тѣ да се поведѣтъ подиръ нихъ, като безсловесно стадо овци, ако и сами тие, епархиотитѣ, не бѣхъ се въодушевявали отъ ежщата идея? Ние имаме прѣдъ себе и други македонски градове, не съвсѣмъ погърчени, въ които между погърченитѣ българи има и непогърчени, напр. г. г. Костуръ и Сѣресъ. Защо прочее тѣзи градове да се не събудѣтъ, жезълътъ на народното свѣстиванье да ги не мушне и тѣхъ, а само Охридъ, и то най-първо? Дали за нихъ иѣмаше грѣмьса война и хатишерифъ отъ 1856. год., а само за Охридъ?

Какъ така, повтаряме, щомъ владиката Иоанкия умрѣ (а то станхъ не на 1858. год., както казва г. Ивановъ, а точно на 25. декември 1859. год., на два часа прѣдъ пладне по турски) и веднага заснаитѣ до тогава въ литургически сънъ граждани или, споредъ другото изражение на г. автора, погърченитѣ охридчани на ежщия день, прѣди още да се погребѣ усопшиятъ владика, да поискатъ българинъ архiereй? На погърченитѣ охридчани, що имъ дотрѣбало българинъ владика, когато на непогърченитѣ пригѣвичани и др. още не бѣше имъ дотрѣбало? Какъ така, незаснаитѣ и непогърчени пригѣвичани въ това ежщо врѣме и още прѣзъ 8—9 години по-сетнѣ, до 1867. год., да се кланятъ като на светець прѣдъ най-върлия отъ грѣцкитѣ владци, Венедикта? Какъ така, повтаряме, е станхило това? Има ли въ живота на народитѣ подобенъ прижѣръ, подобенъ исполняски скокъ? — Има думата г. Юрданъ Ивановъ.

Докато ни отговори, ще миснемъ къмъ втората часть на статията:

Въ първия параграфъ отъ тази II. часть г. авторътъ, като описва махалитѣ на гр. Охридъ, казва: „не по-късно (1861. год.) една отъ махалитѣ на Вароша (именно махалата Болница. В. III.) се отдѣлила и си сградила отдѣлно взаимно грѣцко училище.“ Ние и тукъ сме принудени да му възразимъ, че това училище не бѣше сградено за грѣцко, а за българско, и че Мелети не остави да се въведе въ него български езикъ, толко повече че тогава скоро бѣше станхила Милadinовата катастрофа, та гражданитѣ бѣхъ се уилашили дотолкова, щото никой не смѣше да се възпротиви на Мелетиевата воля. А

съграждането на кошиското българско училище не станя прѣзъ 1859. год., а на 1869. год., за което впрочемъ и ние ще поговоримъ по-долу.

„Ако е нужна дата, продължава г. авторътъ въ втория параграфъ на същата частъ, събуждането на Охридъ трѣба да смѣтаме, че е станяло въ 1858. година (а пакъ по-горѣ казахте, че то е станяло по-късно, откогато въ други градове. Тдѣ, въ кой градъ е станяло по-рано? Б. Ш.), именно за това, защото прѣзъ нея година е било отворено едно частно (кажете: Котевското. Б. Ш.) българско училище. Мустревци, баща и синъ. — самарджии“

За датата на охридското събуждане ние по-горѣ казахме, та щастливо става повторението. А и самото Мустревско училище се отвори при тая съща дата, т. е. на 1859. год., а не на 1858. год. Но ние тукъ пакъ сме заставени да повторимъ, че подъ думата „събуждане“ не разбираме откриването на едно училище, като поповскиятъ иъкопавши училища, въ което се учеше просто едно църковно четмо и нищо повече. То бѣше отворено велѣдствие на другата, отъ насъ разбираема частъ на събуждането. Но да ни се позволи да кажемъ двѣ-три думи и за него.

Мустревци, баща и синъ, Ѓорше и Никола, както казахме по-горѣ, знаехъ църковнославянско четмо. Тѣ имахъ сношение съ попов. Наренция Зографски, поелъ Полеяно-Кукушки, който, макаръ и въ други отношения да не бѣше за хваленъе, за славянството обаче бѣше ревнителъ до фанатизъмъ. Съ него Мустревци може-би и да кореспондирахъ. Наеърдчени прочее отъ него или подпомогихти съ калугерски обѣщания за материална помощъ, тѣ отворихъ поменхтото частно училище, което съществуваше само въ нощно врѣме, отъ заходжането на слънцето до два часа подиръ него.

„По-късно, слѣдъ една година, 1859. год., продължава г. авторътъ. Мустревитѣ ученици били първи, които поискали да се иѣе по славянски въ църквата Св. Климентъ.“

И това не е вѣрно. Нанстина, прѣзъ есенята на 1859. год. доидохъ отъ Цариградъ чрѣзъ охридскитѣ тамъ кожухари, подарени отъ Русия, иъколко тѣла църковни книги и свещенически одѣжди, по първитѣ стоехъ въ Св. Климентовата църква като депозитъ, додѣто се рѣши въпросътъ за български владика, и никакви Мустревци ученици не поискали първи да се иѣе въ църквата по славянски. Но по-същивно е слѣдното:

„Тутакси слѣдъ това, казва, варошкитѣ учители (кои? Б. Ш.) позволили на учителя си К. А. Шапкарева (какъ? Варошкитѣ учители имахъ и другъ учител надъ себе, Шапкарева? Б. Ш.) да прѣисадава и на български по 1—2 часа прѣзъ седмицата въ централното взаимно гръцко училище, която полумѣрка (sic) се взела, за да се оставятъ гражданитѣ отъ желанието, да съградятъ чисто български училища.“

Разбрахте ли иъщо отъ това, г-да читатели? Изновѣдваме си слабостта, нищо не можахме да разберемъ. Намъ се вижда всичко „дуки по облаци“. Ами нали по-горѣ казахте г. Иваловъ, че охридскитѣ граждани били погърчени: а сега какъ казвате, че имали желание да съградятъ чисто българско училище? Може ли да се по-исли, погърчени вече граждани да иматъ желание за чисто българско училище? Но нека ни бѣде позволено, като на единъ отъ авторитѣ на тая сцена, толкова повече, че се спомена и скръжното ни име,

да изложимъ, въ кратицѣ поне, исторійката на тая трагикомедия. Ето какъ гласи тя:

По-горѣ казахме, колко и кои лица до 1850. год. сж знаели словенската азбука и словенското четмо, между които и пок. Хр. Узуновъ, отъ когото по-сетнѣ бѣ научилъ и по-голѣмиятъ му синъ, тоже пок. Константинъ, който прѣзъ 1858. год. умрѣ въ киевската лавра.

Прѣзъ 1855—1856. год. въ охридскитѣ централни училища учителствувахъ: въ елинското — Я. Стрѣзовъ сѣ подучителъ Никола Савинъ; въ взаимното — циншцията тия редове сѣ двама подучители. — Миле Скопачевъ и горѣпоменхтиятъ Константинъ Хр. Узуновъ, като забавачъ въ отдѣлно помѣщение.

Единъ день прѣзъ тая, 1856. година, случайно нѣкакъ виждаме въ рѣцѣтъ на тогова послѣдния една малка книжка. „Какво е то?“ Почитваме го. — „Сръбски букваръ“, ни отговаря. Взимаме го отъ рѣцѣтъ му и го задържваме. Любопитството и вродената любовь къмъ славянското, натискватъ да го изучимъ. Вътрѣ въ нѣколко дни ние знаемъ вече да четемъ и граждански, и рѣкописенъ, и църковенъ почеркъ, даже и да пишемъ красиво сѣ славянски букви.

Прѣзъ есенъта на сжщата 1856. год. по причини, които ще изложимъ другожъ прѣмѣтваме се въ стружкото училище. Прѣзъ 1857. год. дохожда отъ Прилѣнъ пок. Д. Миладиновъ, който подиръ малко заминахъ за Кукулягъ. Той ни насърдава да въведемъ въ училището български езикъ, като ни подарява и нѣколко български книжки и буквари. Ние сѣ усърдие го послушахме, та, покрай грѣцкия езикъ, въвеждаме въ училището и българскиятъ, на който и прѣподаваме четмо и краснописание и св. история. Прѣзъ априль 1858. год. ученицитѣ ни даватъ първъ пѣтъ изпитъ на български езикъ. Краснописанията на ученицитѣ, писани на български, стожатъ и днесъ въ архивата ни за потвърждение.

Прѣзъ послѣднитѣ дни на мѣс. юни 1859. год. дохожда си отъ Кукулягъ Д. Миладиновъ сѣ желание, да остане въ родния си градъ. Ние, като неговъ сродникъ, и още повече, повиканъ накъ отъ охридчанитѣ да занемемъ учителското мѣсто въ родния си градъ, отстъпихме му мѣстото и заминахме за Охридъ. Тогава именно функционираше Мустревското училище.

Като бѣхме вече почикли въ Струга въвежданъето на българския езикъ, искахе ни се да направимъ сжщото и въ Охридъ. Но тукъ работата бѣше по-инаква. Наместника, гражданитѣ всички сѣ удовлетвие бихх приели нашето прѣдложение, но между нихъ имаше една сжхдна, Стефания, който щѣше да ги сѣлетка. Какво да се прави? Намираме се сѣ нѣкои отъ първенцитѣ, именно сѣ Манчевци; разговаряме се по тозъ въпросъ, намираме се съгласни и скрояваме единъ властъ, който хидрата да не може да разбере, — „клинъ клинъ избиваетъ“, казва пословицата, и на хитрата лисица по-хитра стѣжница да се тури, на лукавството лукавство да се противопостави.

Подиръ нѣколко дни щѣше да има въ митрополията едно главно събрание отъ венцитѣ първенци по въпроса за владиката, който, слѣдъ смъртъта на Иоанкия, искаше се отъ гражданитѣ да бжде българинъ, както се каза вече по-горѣ. Ние намираме този моментъ за най-сгоденъ, направляме едно прошение и го подаваме на събра-

инето. Съдържанието — или по-добър, смислялът на това прошение, до колкото можем да помним, бѣше слѣдниятъ :

„Г-да! Вие ни сте турили тука учителъ и подиръ нѣколко мѣсеца ще искате отчетъ на годишната ни работа. Но ние ви заявяваме още отъ сега, че такъвъ отчетъ (изпитъ) не можемъ да ви дадемъ по причини, които ще ви изложимъ по-долу“.

„Г-да! Тукъ въ града, именно въ Месокастро, отворило се едно пощно училище (Мустревското), въ което се прѣподава по български. По-възрастнитъ ни ученици всѣки день подиръ иладне не посѣщаватъ нашето училище, а отиватъ тамъ. Като е така, тогава какъ ще можемъ ние да дадемъ изпитъ? На това непрѣмъжно трѣба да се намѣри цѣръ; инакъ ние отваляме отъ себе всѣкоя отговорностъ“.

Като подадохме заявлението, отгеглихме се на една страна, да слушаме и да чакаме резултатътъ му. Щомъ се прочете то въ всеуслышание, единъ простакъ, макаръ и много богатъ чорбаджия, не щемъ да споменемъ името му, отзова се, че трѣбало да се затвори това пощно училище посредствомъ правителството. Но ние, подкрѣпени и отъ поменхтитъ шървенци, Манчевци, възразихме, като казахме, че по насилственъ начинъ не е добъръ да се постъпва, а по легаленъ. Слѣдъ много размѣнения на взглядове, най-постъ пок. бр. Манчеви, по прѣварителното ни съ нихъ споразумѣние, прѣдложихъ на събраннето: „дали не би било по-егодно, да се позволи на нашия учителъ по 2—3 часа въ седмицата да прѣподава на по-възрастнитъ ученици и по български“. Мъртва тишина тога се въздари — виждаше се, че всичкитъ, освѣтъ хидрата, одобрявахъ, но никой не смѣше първъ да се произнесе. Това осѣти Стефания, та затова цѣкъ той първъ одобри явно и, съ радостното приеманье отъ всички присѣтствуващи шървенци, заповѣда ни се, по два-три часа въ седмицата по иладне да прѣподаваме на по-възрастнитъ ученици и по български. А пакъ това ние и чакахме. Още въ сщия день подиръ иладне раздадохме на половината ученици буквари Нартениеви и други учебници и се започна прѣподаванъето не по 2—3 часа въ седмицата, както се рѣши въ събраннето и както ни се каза, а всѣки день подиръ иладне, и то въ особено помѣщение, а малкитъ ученици оставихме на помощника си. Никола Ангичъ. Това не бѣше полумѣрка, както ни проповѣда г. авторътъ, взета ужъ, за да се оставѣли гражданитъ, отъ желанието да съградятъ и отворятъ чисто български училища, а първа стъпка за въвежданъето българскитъ языкъ въ самитъ централни училища. — нито сж имали желание или намѣрене гражданитъ, да съградватъ други училища. Защото, каква нужда за тѣхъ, да съградватъ, други училища, когато си имахъ такива готови? Кому да оставятъ тѣзи послѣднитъ, като си направятъ други? На хидрата ли? Но тя бѣше сама една съ два-трима нейни подлизурки. А умно ли бѣше, за хатѣра на два-трима, да оставятъ вѣковнитъ си училища и да съградятъ други? Има думата г. авторътъ.

Когато пок. Д. Миладиновъ дождаше отъ Струга, а това, поради владишкия въпросъ, правѣше често, и виждаше напредванъето на дѣлото ни, невъздържко се радваше, че неговиятъ послѣдователъ и зеть върви по стжикитъ му и се труди да го стигне въ подвигитъ му, и че и въ центра на енархията идеята му си е пробила цхтъ,

Учениците, които дотогава бѣха учили църковно четмо въ Мустревското училище, въ малко време научиха гражданско — българско четмо и красноречие и първоначални уроци отъ св. история и други прѣдмети, така щото Мустревското училище само отъ себе се затвори, тъй като учениците му намирахъ въ нашето повече отъ оно, що имахъ у Мустревото. Това доказва, че учениците Мустреви не бѣхъ занаятчийски калфи, както ни казва г. Ивановъ, а ученици отъ нашето училище. Инакъ то трѣбаше пакъ да си съществува и слѣдъ въвежданъето българскиятъ езикъ въ нашето. Това бѣше прѣзъ 1860 — 1861. год.

Но лукавата ехидна скоро осѣти измамата си и прибѣрза да я заглади съ нѣкоя по-коварна хитростъ. Не се мнѣж прочее нито година време отъ въвежданъето български езикъ въ училището, и отъ че по единъ лукавъ начинъ накарва да избѣгва отъ училището поощникътъ ни Никола, и ни остави самъ, за да не можемъ да слѣдваме прѣподаванъето на двата езика, а да се ограничимъ само съ гръцкия. А какви ли още други главоболия не ни нанесе! Ако ли и така не бихме прѣстаяли отъ нѣтъ, по който бѣхме трѣгнали, лукавата ехидна бѣше готова и да ни опроласти, както подирѣ малко опроласти за ежидитѣ причини пок. Миладиновъ. Най-послѣ, за да запазимъ чергата си, принудени бдохме да оставимъ и училището и родниятъ си градъ, безъ да получимъ ни свършена пара отъ цѣлогодшната си заплата, която едва подирѣ тригодишно ежденъе въ Битоля могохме да изкончимъ. А на венчко това причината не бѣше друга, а само тая, гдѣто ние сме се осѣбили да въвеждаме български езикъ въ училището. Но да вървимъ по-надолѣ. Ето що пише г. Ю. Ивановъ:

„Почти едновременно съ това, продължава г. авторътъ, се съгради българско училище въ Кошичча, за основателъ и защитникъ на което трѣба да се признае Анастасъ Папуджия, така щото частното училище на Мустреви се затворило, и учениците му мнѣжали въ кошичкото училище“.

Дали тѣзи драски иматъ нѣкоя вѣроятност поне, това не иска и да знае авторътъ. Трѣбало да се признае за основателъ и защитникъ на кошичкото училище кой? — Анастасъ Папуджията? Защо не прочетете Цариградски вѣстникъ, г. Ивановъ, отъ 1860. год., та да видите, кой е билъ основателътъ на кошичкото училище? Или има още живи очевидци свидѣтели при основанието на това училище; не подозирате ли, че тѣ ще Ви провѣржатъ?

Дѣйствително въ това ежидо време се съгради българското училище въ Кошичча, но за основателъ на това училище никакъ не трѣба да се признае Анастасъ Папуджията, който въ това време никакво участие не е взималъ при основанието му, а съвсѣмъ други лица трѣба да се признажатъ за основатели, както ще видимъ непосредствено.

Прѣзъ 1860. год., като видѣ, че идеята за въвежданъе българскиятъ езикъ въ училищата охридски е узрѣла вече, но отъ друга страна като виждаше, че тогава мжно можеше да се сполучи въ централните варошки и месокостренски училища, пок. Д. Миладиновъ подбуди кошиччанитѣ да си основатъ и направятъ особено махаленско училище, и то на български езикъ. Речено и сторено. Кошичкитѣ махалци, по инициативата и прѣводителството на двама свои свещеници, погъ Анастоль Соколовъ и погъ Наумъ Илиичевъ, Св. Спаски егуменъ и

съ съдѣйствието на двамата брата модричани Нелчиновци, Наумъ и Никола, събиратъ помежду си волни помощи и частни пожертвувания, между които фигурирахъ и женски нанизы и обеци даже, и отъ които не се отказа и най-бѣдната вдовица, та съ общомахалско спомоганье основахъ и въ малко врѣме съградихъ училището. При съгражданьето му най-много съ помогнахли поменжитѣ двама брата модричани, които сами бѣхъ зидари (дюлгери). Въ това врѣме Анастасъ Пануджията пишеше си на дюкяна жълти и червени чехли — пануци. Него ще видимъ пакъ и по-долу, та и пакъ ще се разиравяме. Ето кои трѣба да се признажтъ за основатели.

А по-долу Ивановъ казва: „ученицитѣ Мустреви минахли въ кошничкото училище, а Мустреви, удовлетворени отъ добрия резултатъ на своята дѣятелность, взели да съдѣйствуватъ на новото училище.“

Ние туку-що казахме и разиравихме, какъ се затвори Мустре-вото училище прѣди съгражданьето на кошничкото, което, макаръ и да се съгради прѣзъ 1860. год., но то не можа да се отвори непосредствено, тъй като за учитель бѣше избранъ Константинъ Наумовъ Нелчиновъ модричанинътъ, сега свещеникъ въ София, а той, като не знаеше българска писменость, отиде въ Цариградъ да се попручи и, догдѣто той да се завърне, дѣуго българско училище нѣмаше, освѣнъ горѣпоменхтото централно. А и какъ може да се върва, че Мустревитѣ ученици минахли въ кошничкото училище, когато знаеме вече отъ по-прѣди, че онова бѣше вечерно само и ученицитѣ му — занаятчийски калфи, които денемъ работѣли на занаята си, а ноцемъ посѣщавахъ Мустре-вото училище? Какъ, тие калфи съвѣмъ ли оставили занаята си и отишли въ кошничкото, когато ние лично знаемъ, че подобно нѣщо нѣмаше? Колкото за вечерното Мустрево училище, разбираме, но никакъ не денемъ въ кошничкото.

„А Мустреви, продължава г. Ивановъ, удовлетворени отъ добрия резултатъ на своята дѣятелность, взели да съдѣйствуватъ на новото училище“. Тежко! Та кой ли обрѣща внимание на тие Мустреви — самарджии, та да имали каквото да е въ града влияние или поне въ махалата Кошишча, та и да съдѣйствували на новото кошничко училище? Тамъ работѣхъ и съдѣйствувахъ не Мустреви, ами хора съ авторитетъ, като пок. Миладиновъ и други. (За всичко, що се касае до бълг. въ Кошишча училище, прѣзъ 1859—1862. год., както и за болничкото и другитѣ, г. г. читателитѣ можтъ да виджтъ въ „Цариградски вѣстникъ“ отъ 1859—1860. год. и въ в. „Свѣтъникъ“ отъ 1862. год. въ *М*-рата отъ м. мартъ, подъ заглавие: „Надгробно слово на българското въ Охридъ училище.“)

А какво да се каже за писаното отъ г. Ивановъ въ втория параграфъ на III-та часть отъ статията му? Просто се смайваме и не знаемъ, що да отговоримъ.

„Въ 1864. година кошничкото българско училище пакъ се устроява, казва авторътъ, както трѣба, подъ епитронството и покровителството на Анастаса Пануджията!“ Покровителството! Та какво ли същество бѣше Анастасъ Пануджия, та а фигурира като народенъ дѣятель, още и влиятеленъ до такава степенъ, щото да може да покровителствува училище, и то българско, противъ всеобщното тогава гърковладичество? Този Анастасъ Пануджия, когото знаемъ лично твърдѣ добръ, дѣйствително по едно врѣме, не помнимъ

годината, бѣше станалъ настоятелъ на училището и като такъвъ ходи въ Влашко да проси помощи за него (а какво донесе отъ тамъ, кждѣто отиде, знаехъ ония, които го посрещнахъ при възвръщанъето му отъ тамъ и които му видѣхъ събѣтитѣ — двѣ хиляди гр. дългъ), но да се казва, че Анастасъ Палуджията ималъ такава сила, да покровителствува училището, то е много силно казано. Ан. Палуджия си бѣше, както и по-горѣ казахме, единъ простъ и обикновенъ занаятчия, знаеше да крои и шие панюци и нищо повече, който не можеше нито да се яви прѣдъ нѣкоя важна личностъ, та той ли щѣше да покровителствува какво да е училище, още повече българско?

„Въ това врѣме, продължава г. авторътъ, гъркомани подали на владиката жалба противъ Диямандиева, като се оплакали, че той не билъ християнинъ (по гръцкия калугерски принацигъ, който не е грѣкъ, не е християнинъ, той е варваринъ), че на ученицитѣ прѣподавалъ нови работи, които могли да убѣтъ положението на владиката, като имъ тѣкувалъ историята и географията по начинъ врѣдителенъ за гръцкото влияние“.

Въ Охридъ гъркомани тогава нѣмаше, освѣнъ Стефанія съ дватрима подлизурки; а той, Стефанія, никаква нужда нѣмаше да подава жалби Мелетию, комуто, кажи, заповѣдваше. За да се извършеше едно зло противъ нѣкого, стигаше една вечеръ, шещи ракия, която и двамата обичахъ, да се разговорить и съгласить тѣзи двоица върху начина на дѣйствието, и работата биваше свършена, безъ никакви жалби да бждѣтъ нужни противъ когото и да е, слѣдователно и противъ Диямандиева. Сжщо така не бѣхъ нужни никакви нови работи, за да убиватъ положението на владиката, тѣй като то отдавна, още отначало назначението му, бѣше си убито.

А по-чудното, чудото на чудесата е слѣдното: „Владиката, възползуванъ отъ отектствието на Анастаса, наклеветилъ Диямандиева прѣдъ турекитѣ власти, че училъ учеицитѣ си на безбожие и бунтовничество, и, съ помощта на властѣта, турилъ на негово мѣсто свой човѣкъ“.

Кое по-напрѣдъ тукъ да опровергаваме и кое по-сетитѣ? Владиката, казва, възползуванъ отъ отектствието на Анастаса и пр. . . . Ами ние туку-що доказахме, какъвъ човѣкъ бѣше тоя Анастасъ, та отъ него ли щѣше да се уплаши Мелети, та да не наклевети Диямандиева, а чакалъ да отектствува той, та чакъ тогава да го наклевети? Тоя сжщи Мелети е, който не въ присектствието на триста Анастасовци Палуджиевци, ами въ присектствието на отважни граждани охридяни не се посвѣни да наклевети и опропасти Д. Младичова и други, та прѣдъ присектствието на единъ Анастасъ Палуджия ли щѣше да се сире? Колкото за безбожието, що училъ Диямандиевъ ученицитѣ си, на турцитѣ матко имъ е грижа, защото а слж насъ, християнитѣ, тѣ и за такива ни иматъ. — гяури — невѣрници, безбожници. Но когато дойде рѣчь за бунтовничество, то тогава, приятелю, съвсѣмъ другъ е въпросътъ. Вѣрвате ли Вие, г. Ивановъ, че ако Диямандиевъ или който и да билъ другъ, билъ наклеветенъ, че е училъ ученицитѣ на бунтовничество, така евтино щѣше да се избави само съ изваждане изъ училището, а да го оставятъ здравъ и читавъ въ Охридъ и още да отварятъ частно училище? А за какъвъ по-тежкъ грѣхъ, та не за бунтовничество бѣхъ наклеветени пок. бр.

Миладинови и Вашиятъ Юрданъ Д. Константиновъ, та първиятъ бидоха опронастени въ цариградски тъмници, а вториятъ заточенъ въ Азия? Защо и какъ така не направил турцитъ същото и Диямандиеву? Отъ гдѣ се е взело това снисхождение у тѣхъ, ако той дѣйствително билъ наклеветенъ за бунтовничество, а го оставили още и частно училище да отваря, а послѣ и пакъ да се повръща на мѣстото си, за хатъръ на чернитѣ му очи ли или защо друго, толкова повече че той бѣше руски възпитаникъ, а руски възпитаникъ въ Турско знае се какво нѣщо е? Ние поне съмняваме се какго въ едното, така и въ другото; защото ако е вѣрно едното, не може да бжде и другото. Може Диямандиевъ да е билъ подплашванъ нѣкакъ, а нему се сторило, че го наклеветили за бунтовничество. Ако ли г. авторътъ мисли и знае инакъ, нека ни разубѣди, но не само съ празни думи: това било така, онова — онака, а съ фактове и неопровержими доказателства.

Повече още нѣщо за г. Диямандиевъ ще се каже по-сетнѣ, а тукъ нека ни бжде позволено да кажемъ само, че отъ продължението на сжщия параграфъ се вижда, че г. авторътъ иска да ни прѣдстави г. Диямандиева като за първостепенна личностъ измежду дѣятелитѣ по събужданъето на г. Охридъ или по църковно-училищния въпросъ, когато ние знаемъ лично, че н. милостъ по тозъ въпросъ едвали не третостепенна роля е игралъ, и то за съвсѣмъ малко врѣме.

По-долу въ сжщия параграфъ надълго се говори за пок. Пърличевъ, че той по-енергически е дѣйствувалъ и напонадалъ билъ своитѣ съграждани за тѣхната слабостъ къмъ гърцизма и нерѣшителностъ и пр. — Градътъ тогава билъ добилъ другъ кулборъ, повечето отъ гражданитѣ открито били се отказали отъ влашкия протекторатъ, а другитѣ останали пасивни, така щото отпадъкътъ на гърцкитѣ училища станжалъ очигледенъ фактъ.

Гъркоманитѣ се оинтали да ги задържатъ, но не успѣли. Пърличевъ държалъ рѣчи и избралъ тоя моментъ за своята блѣскава рѣчь, която била отрѣзала главата на гърцкитѣ училища въ Охридъ, и градътъ е билъ добилъ своятъ български характеръ. Рѣчъта, която Пърличевъ е държалъ въ гърцкото училище, произвела била своятъ ефектъ: кюркчийскитѣ еснафъ и здравомислещитѣ и доброжелателнитѣ българи охридяни тутакси направил били една малка каса, наречена кюркчийска и пр. и пр. . . . Кога е било то? Прѣзъ 1866. г.

Всичко това сж бабини деветини, ще отговоримъ ние.

По-нагорѣ описахме, каква бѣше почвата въ Охридъ и какъвъ кулборъ прѣдставяше градътъ прѣзъ 1859. до 1861 година. Той си имаше, както си е ималъ и всѣкога, чистъ български характеръ. Той цѣлокупенъ, както единъ човѣкъ, безъ изключение и на самага Стефаня, който, като самъ разномислещъ, не можеше да се дѣли, дигна се противъ гърцката патриаршия и въобще противъ гърцкото духовенство и, първо, съ прошения отъ 25., 27. и 30. декември 1859. година и съ други отъ януари, февруари и марта 1860. година, между които и едно съ 12,000 подписа и 500 печата, поиска български митрополитъ. А послѣ, като видѣ, че патриаршията, въпрѣки изказаното общо желание на епархията, прати имъ пакъ гъркъ владика, охридскитѣ граждани съ протестъ отъ 4. априли 1860. година протестираха противъ нея и се отказаха вече да я припознаватъ за свое църковно висше началство, като сжщеврѣменно и въ църквитѣ

прѣстаняхъ да споменуватъ името на патриарха и на владиката, а го замѣтихъ съ думитѣ: „всѣкое православно епископство“; а съ пълномощие отъ 9. априль ежцата година се съединихъ съ българскитѣ въ Цариградъ прѣдставители и ги оубълномощихъ да искатъ отъ т. правителство възстановеннето на независимата охридска архиепископия. Притова, тамъ ние видѣхме, какъ се тури начало на въвежданъето българекиятъ езикъ въ училищата чрѣвъ откриванъе Мустреваското бълг. училище, чрѣвъ съгражданъето на кошиското и съ въвежданъето бълг. езикъ отчасти и въ централното. Ето какъвъ бѣше тогава, прѣвъ 1859—1861. год., гр. Охридъ; ето защо и ние по-горѣ описвахме подробно тие обстоятелства. Но засега съ удивление предаме и слушаеме да пишеть и проповѣдватъ, че Охридъ прѣвъ 1866. година билъ погърченъ, та нужно било, щото единъ Пърличевъ съ своитѣ пламени и бѣвственци рѣчи да го побългарява отново и да му придобива чистъ български култоръ и характеръ. Ами ние ще имаме случай да видимъ въ самата автобиография на Пърличева, че той е учителствувалъ тамъ и по-прѣди, прѣдъ 1859. година, и, споредъ него, цѣли шестъ години (а въ дѣйствителность — три); тога защо ли не се загрижи съ бѣвскаватъ си рѣчи да го побългарява, ами чака едвай до 1862.—1866. година? Или чакалъ да го побългаряватъ прѣди него гъркоманитѣ (!) учители, та постѣ той на готово да го побългари? какво ли? Гъркоманитѣ се били оинтали да задържатъ гърциитѣ училища, но не успѣли! Какви гъркомани били тѣ? Ние прѣвъ 1859. и до 1861. година не сме видѣли да имало въ Охридъ гъркомани и българи, а цѣлъ цѣлокуценъ български народъ; а на 1866. г., а споредъ автобиографията на Пърличева, на 1861. г., кждѣ се взехъ, отъ кждѣ ли изникнахъ тѣзи гъркомани? А пакъ най-важното, „че бѣвскавата рѣчь произвела своятъ ефектъ“ (дано въ обратенъ смислъ. В. Ш.). — мюрчийскиятъ еснафъ и здравомисленцитѣ и доброжелателнитѣ българи охриднии тутакен направили една малка каса, наречена мюрчийска.

Какъ станалъ този толкова круценъ прѣвратъ така бързо и толкова успѣшно? — намъ е неопиятно. Ние поне не можемъ да разберемъ, какъ този до 1861. год. чистъ български градъ въ тая ежцата дата да се е погърчилъ и до 1866.—1867. година пакъ да се побългарилъ, като прѣжда въ боджкийски плюбъ.

Но както и да било, като на охридѣнинъ, който милѣе за родното си оинище, и като на човѣкъ, който малко отъ малко поне работилъ и слѣдвалъ тия работи, ще ни бжде позволено, мислимъ, да изложимъ горното обстоятелство въ истинския му видъ, макаръ и прѣдварително още да знаемъ, както и другагѣ казахме, че ще се намѣрижтъ мнозина горещи патриоти, поклонници на горѣ цитираното, които ще иматъ добрината да не се разсърдятъ за тая ни смѣлость да ни наикчатъ, може-би, съ разни епитети. Ето изложението ни:

Както казахме и по-горѣ, Охридъ, какъвто си е билъ отъ прѣди 500 и 1000 години, такъвъ си е и останалъ и до 1859—1860. год., макаръ прѣвъ това дълговрѣменно разстояние и да сж еществували у него прѣвъ цѣли 300 години, може-би, гърцки училища, а българско никакво, т. е. български и съ български характеръ. А като е останалъ такъвъ прѣвъ цѣли вѣкове, логично ли е да се мисли, че той въ разстояние на една—двѣ години се измѣнилъ, се е погърчилъ, та

послѣ единъ, който и да би билъ той и съ каквито и да би било рѣчи въ една-двѣ години да го обърне пакъ на български? Това е едно „отвѣсти Боже, отвѣсти Кръпки“, както казватъ въ Прилѣпъ за нѣкоя-си поигъ Гаджо. Това да се казва за Охридъ, е унижение за него и за ония охридчани, които го казватъ.

Подигиятъ прѣзъ 1859. год. владишки или по-добрѣ църковенъ въпросъ трая непрѣривно до свършъка на 1860. год. и до началото на 1861. год. макаръ и да бѣше дошелъ вече Мелети още прѣзъ м. априлъ 1860. год. и макаръ силомъ — съ десетъ души конни стражари и съ счуиванье вратата на митрополитската църква да бѣше вѣзълъ въ църквата и въ митрополията, но никой, абсолютно никой честенъ гражданинъ го не припознаваше и не ходѣше при него, освѣнъ Стефания съ два-тримата още негови подлизурки. Тогава той, Мелети, малко стоя въ Охридъ, а скоро се витоса въ Рѣсенъ, гдѣто можеше да привлѣче повече послѣдователи отъ тамошнитѣ, около 80 фамилии, власи (охридскитѣ власи го не приемахъ). Прѣзъ м. юни или юли, не помнимъ добрѣ, същата година дойде пакъ; а малко подиръ него пристигна и битолскиятъ валия, извѣстиятъ отъ руско-турската война Абдулъ-Керимъ-паша (който и тазъ година е назначенъ пакъ въ същия градъ валия и главнокомандуващъ на цѣлата турска ордия въ Македония), по прѣобразуванъето ужъ на ашара. Мелети го каи на угощение, на което присѣтствува и Стефания. Въ тая вечеръ тие трима демони скроихъ опропастванъето на Д. Миладинова. На 25. януари идещата 1861. година изгорѣ великолѣпната къща на най-богатитѣ и най-първитѣ ни съграждани, братя Робевци, подпалена отъ охридчанина Устрефъ-бега. Робевци се оплакахъ въ Битоля и, вслѣствие ужъ на това оплакванье, подиръ нѣколко дни, прѣзъ мѣс. февруари, дойде отъ Битоля жандармерийскиятъ бинбашия, тоска по народность, Абинъ-бей, ужъ за да улови и отведе подпалителитѣ на Робевската къща, а на дѣло, за да улови Д. Димадинова и да го отведе въ битолския затворъ. Понататъшното за неговото нещастие извѣстно е, мислимъ, на г-да читателитѣ отъ нашата книжка за живота и смъртта на двамата бр. Миладинови.

Тая катастрофа на най-популярнитѣ въ епархията ни дѣйци, главата, кажи, и душата на подвига, смая охридскитѣ граждани и епархиоти и като слана да ги попари, или като съ оплумъ да ги опш, та занѣмѣхъ всички за малко врѣме, именно до слѣдъ трагическата смъртъ на жертвитѣ, 1862. год., и като да не показвахъ никакви симптоми за животъ. Даже и самиятъ герой на г. Иванова, Гр. Пърличевъ, който се хвали, че „още отъ 1861. год. почихлъ подвигътъ“, дори до 1866. година лижеше скутоветѣ на Стефания, и всѣки денъ догдѣто не отидѣше у него, да си пие утреното кафе, не трѣгваше за въ училището. Но отъ 1862. год. насетнѣ, малко по малко охридчани взехъ да се свѣстватъ отъ прѣжния страхъ и да се ободряватъ. Трѣбаше имъ тогава само единъ водителъ (защото войска безъ войвода, разбира се, не може да трѣгне срещу неприятель), за да подновятъ и слѣдватъ борбата противъ патриаршията А такъвъ водителъ тогава се яви главниятъ имъ елински учителъ, пок. Гр. Пърличевъ. За жалость обаче, тоя се случи да е такъвъ серсемигъ и нервозенъ до крайность, щото съ своитѣ серсемики слова, пълни съ излишно родолюбие и самохвалство, и съ още повече улични псувни противъ про-

тивниците на идеята му или, по-право да кажемъ, противъ умѣренитѣ граждани и не абсолютни послушатели, както и съ своето надменно поведение и прѣзрителностъ къмъ всички, нанесе на Охридъ такъвъ тежъкъ и ужасенъ ударъ и такво неощенимо добро, каквито и най-вѣрлииятъ му неприятель не можеше да му нанесе. Слѣдствията отъ всичко това и днесъ, подиръ 30 години и подиръ дохожданъето на трима, единъ подиръ другъ, български владци не могатъ още да се заличятъ и още повече се усиляватъ, и Богъ знае, дали нѣкога подиръ вѣкове ще могатъ да се заличятъ.

Ако на една вѣзнь туримъ доброто, що е принесълъ Пърличевъ на Охридъ, а на друга злото, това послѣдното много повече ще надтегне отъ другото. А това опасно за града зло е: раздѣленieto на гражданитѣ на два враждебни, макаръ и неравни, лагера, българии и гъркомани, каквито дотогава нѣмаше, и това раздѣление всѣкой въ Охридъ помни, какви пакостни слѣдствия донесе, какви мъки, какви разноски и какви загуби! Ето прочее отъ гдѣ изникнахъх днешнитѣ гъркомани, каквито по-прѣди не съществувахъ и чрѣзъ които послѣдвахъ всички злини за Охридъ. Ами Св. Наумовиятъ манастиръ, най-важниятъ пунктъ, най-уважаемото светилище, защо ли и какъ се изгуби за винаги? Ами Св. Климентовата митрополитска църква, нѣкогашната патриархия, заедно съ училищата, защо ли се похитихъ отъ гръцкия владика Мелетия, за възвръщанъето на които бронхъ се на тогашния битолски мутесарифинъ тъкмо 200 лири. Ето плодътъ на неощенимата(?) меченка услуга на Пърличевъ. Навѣрно, ако ималъ капка съвѣсть, трѣба да го е гризѣла до послѣдния часъ за тая му грѣшка, само ако би, за минутата поне, се е призналъ за виновенъ. Но не, той се мислѣше всѣкога въ правото си и всѣкога чистъ отъ всѣкакви грѣшки. При все това, единъ приятель, безъ да знае работата потѣтко, пише ни, че най-послѣ трѣбало да признаемъ у Пърличева услуги. Да, и ние признаваме услугитѣ му, но ето, видѣхте ги, какви сж тѣзи неговии услуги. Ако би билъ на неговото мѣсто по-скромненъ водителъ и безъ пламени и блѣскави рѣчи, а съ повече умѣлость и прѣдпазливъ умѣреностъ, могълъ би да избѣгне всѣкое недоразумѣние и раздѣление между гражданитѣ единородци и да свърши работа много по-блѣстеща съ такъвъ народъ, като охридчанитѣ, и безъ да остави подиръ себе всепоядваще послѣдствие. Кажете ни, молимъ, защо ли прилѣпскитѣ българии не се раздѣлихъ на двѣ партии, като охридскитѣ? Кой българинъ въ Прилѣпъ се счита и се нарича гъркоманинъ? Никой, абсолютно никой, при всичко че и тамъ по-прѣди имало е владикови послѣдватели и поклонници. А това можеше да бѣде и въ Охридъ, ако борбата бѣше се водила по-инакъ, а не както що се води отъ Пърличева. И какъ прилѣпчанитѣ се дигнахъх и за скоро време усибъхъ да се отървятъ отъ гръцкото духовенство безъ ни най-малки загуби, и то безъ да бѣдхътъ нужни никакви пламени и блѣскави рѣчи? Защото, отговаряме, начинътъ на дѣйствианъето тамъ бѣше другъ и водителитѣ имъ бѣхъ съ по-другъ характеръ и поведение хора. Ние другожъ ще имаме случай да опишемъ подробно историята на прилѣпското свѣстяванъе и начинътъ на дѣствие въ борбата. Ако ли Прилѣпъ не е успѣлъ още и до днесъ да се сдобие съ български владика, като Охридъ, съ което може-би ще ни се изпрѣчатъ Пърличевитѣ поклонници, то не е грѣшка или липса на умѣлость

и дѣятелностъ у прилѣвичанитѣ: не. Грѣшката на неуспѣха е у битолскитѣ българи, мнозина отъ които още и до днесъ подържатъ грѣцкото духовенство. А Прилѣгъ безъ Битоля цѣлокупно не може нищо да направи. Впрочемъ за това пакъ другожъ. Но на прѣдмета си.

Подвигътъ на охридянитѣ противъ грѣцкото духовенство подъ прѣдводителството на Пърличева, както се вѣрва, се поднови на 1866—1867. година; а новото и изцѣло въвеждане на българския езикъ въ църквитѣ и училищата прѣзъ края на 1867. година. Ето защо г. Ивановъ, като игнорира или не знае първото събуждане, казва ни, че Охридъ се е събудилъ по-късно, макаръ че и Прилѣгъ въ това сжщо врѣме се отърси отъ грѣцкия владика.

А знаете ли, каква полза и какъвъ ефектъ произведе блѣскавата рѣчь на Пърличева, произнесена отъ него въ грѣцкото взаимно училище? Тя произведе само тоя ефектъ, щото самъ авторътъ ѝ да бжде изтезаванъ и отвежданъ въ дебърскитѣ тъмници и нищо повече. Кюркчийска каса се събра не тогава въ Охридъ, ами на 1862. год. въ Цариградъ, въ сума на около 600 лири и вслѣдствие не на Пърлиचेва блѣскава рѣчь, а вслѣдствие побуждението на другъ единъ охридянинъ учителъ, когото ще видимъ другадѣ. Тая каса слѣдъ Пърличевата рѣчь прѣзъ 1866. год. само се поусили съ единъ еснафски законъ, споредъ който работницитѣ кожухари се задължаваха всѣкой да отстжи по една надница въ годината за въ полза на касата, а изработваната кожухарска стока се облагаше съ единъ еснафски данѣкъ за въ полза на сжщата каса. (А каква сума можеше да се събира по тоя законъ, могатъ да разумѣятъ само ония, които сж изучили и знаятъ, какво нѣщо бѣше въ това врѣме кожухарството въ Охридъ, колко кожухарски заведения сж по колко работници имаше и колко и каква стока се изработваше.) Но заскоро не само тая каса, ами и капиталитѣ на нѣколцина отъ кюркчийскитѣ търговци бидоха разпилени по разнороднитѣ разноски за църковния въпросъ, една отъ които видѣхме вече по-горѣ.

„Въ началото на 1867. год., продължава г. авторътъ, охридяни подали прошение съ 47.000 подписа и 3,000 печата (тукъ е погрѣшно казано. Въ охридската епархия не може да се намѣрижтъ нито толко подписа, освѣнъ ако подписватъ и женитѣ, нито толко печата. Б. Ш.) на императорското турско правителство противъ грѣцкия владика Мелетия, слѣдъ като се отнесли до патриаршията и слѣдъ като тази послѣдната, подиръ направенитѣ ревизии, отказала да удовлетвори оплакванията на охридчани, макаръ дѣлата на Мелетия и да сж били явни на всички. Това прошение е прѣдизвикано отъ рѣчитѣ на Пърличева.“

Пакъ невѣрни нѣща. Охридчани се отнесли съ прошение, казвате, до им. тур. правителство противъ грѣцкия владика Мелетия, слѣдъ като се отнесли прѣдварително до патриаршията и слѣдъ като тази послѣдната отказала да удовлетвори исканията на охридчани и пр.

А защо ли да се отнасятъ до патриаршията? Логично ли е, молимъ ви, охридчани подъ прѣдводителството и по менторството на Пърличева да се отнасятъ до патриаршията противъ изпратения отъ нея владика Мелетия, когато тие сжщитѣ охридчани, както видѣхме, сж протестъ отъ 4. априли 1860. година бѣха се свършено от-

казали отъ нея, и съ прошение или пълномощие отъ 9. априли същата година бѣхх се присъединили къмъ българскитѣ въ Цариградъ прѣдставители, които и бѣхх опълномощили да искатъ отъ турското правителство не промѣненето на една владична личностъ, а възстановението на независимата си охр. архиепископия, да се отнасятъ, повтаряме, до патриаршията, за да искатъ промѣненето на единъ мѣстъ и замѣняването му съ другъ подобенъ? За-бога, кажете, каква ли е била тая смѣтка, тоя политика на охридчани съ Пърличева въ главѣ? А по-лошото: съ прошение отъ 47 хил. подписа и 3 хиляди печата се отнесли до им. тур. правителство противъ Мелетия, т. е. да искатъ едно просто сваляне на единъ грѣцки владика и замѣстването му съ другъ подобенъ нему, изиратенъ пакъ отъ грѣцката патриаршия, когато това също т. правителство имаше въ рѣцѣтъ си прѣдварително друго прошение, подадено отъ страна на охридскитѣ пълномощници, българскитѣ прѣдставители, съ което тие послѣднитѣ, отъ името на опълномощителитѣ си, охридчани, искахх не промѣненето на единъ грѣцки владика, а възстановението независимостта на охридската архиепископия съ всичкитѣ ѣ права, а сега самитѣ охридчани съ прошение отъ 47 хил. подписа и 3 хил. печата да искатъ отъ същото това правителство едно само промѣнение на единъ грѣцки владика, Мелетия, и нищо повече? Кажете, за име божие, това, що съ направилъ нашитѣ съграждани, логично ли е, послѣдователно ли е, тактично ли е отъ тѣхна страна? Този ли билъ Пърличевиятъ подвигъ, който начихли съ Санунджиева още отъ 1861. година, само за промѣненето на една личностъ? И затова ли само работили цѣли шестъ години? Язкъ на слѣпотата ни, че не можемъ да оценимъ по достоинство услугитѣ имъ! Съ своята си ужѣлость (?) и тактичностъ (!) тие принесохх на епархията тая полза, че ударихх вървежѣтъ на дѣлото и на успѣха му цѣли седемъ години назадъ, мимо мѣжитѣ и огромнитѣ разноски.

Ето всичката причина, заздѣто охридската епархия не влѣзе въ поименно изброенитѣ български епархии въ фермана отъ 1870. год., както велешката, макаръ първата да бѣше се събудила най-рано отъ всички епархии въ Македония. А у кого ли, мислите, да е вината за тая толко крупна и непростима грѣшка? Споредъ насъ, у никого друго, освѣнъ у надменния имъ менторъ, Пърличева, който мислѣше, че извършеното прѣди него отъ други лица е нула, а само неговото е всичко. Ето прочее още една изрядна услуга отъ страна на Пърличева къмъ охридянитѣ.

Тукъ ние не искаме да осждаме строго т. автора, не; той както чулъ и както си е било, така и писалъ. Искаме само да констатираме неактивността на охридския прѣдводителъ въ воденето народното дѣло, когото т. авторътъ, както и мнозина недалновидни, въздигатъ до седмо небо. Ахъ, камо да бѣше живъ сега, когато съ излѣзли на свѣтъ тия статии, та да се питахме съ него.

„Това прошение, казва на края на параграфа г. Ивановъ, о прѣдизвикано отъ рѣчитѣ на Пърличева“.

Кешки да не бѣше прѣдизвикано това прошение и да не бѣше се подало на т. правителство: кешки работата да си слѣдваше, както бѣше починта отначало, ще отговоримъ ние, та и по-скоро и по-лесно щѣше да се свърши, и много мѣжотни и излишни разноски щѣхх да се

избѣгнѣтъ, а и Св. Наумовиятъ манастиръ не щѣше да се изгуби за винаги, нито щѣкъ гъркомани щѣше да има, ако дѣлото се слѣдваше по-умѣло.

Подирѣ авторътъ казва, че Пърличева затваряли сж го не еднажъ въ Охридъ. Празни думи. Пърличевъ не знаемъ да е затварялъ повече отъ единъ пжтъ, а еднажъ само, когато е билъ отведенъ и въ Дебъръ, както и самъ въ автобиографията си пише, и то вслѣдствие на блѣскавата рѣчь, произнесена отъ него въ училището, която бѣше пълна съ самохвалства и съ улични лсувни.

„Прѣзъ 1869. год., продължава г. авторътъ, въ Охридъ прѣстанѣли да спомятъ въ църквитѣ името на патриарха и го замѣстили съ думитѣ: „българско свещеночалство“.

А защо ли на 1869. год. да прѣстанѣтъ охридчани да споменватъ името на патриарха, когато тѣ бѣхж прѣстанѣли да го споменватъ още прѣзъ м. априлъ 1860. год., тѣкмо тогава, когато всичкитѣ български градове и епархии, по инициативата на цариградскитѣ, бѣхж прѣстанѣли да го споменватъ? Къдѣ билъ Пърличевъ дотогава, да разправи на охридчанитѣ чрѣзъ нѣкоя блѣскава рѣчь, да прѣстанѣтъ да го споменватъ по-рано, а не да чака до 1869. година? Що правили неговитѣ рѣчи, а и той самъ цѣли осемъ години? Нали той самъ казва въ автобиографията си, че почнѣли подвигътъ още на 1861. год.; защо не убѣдилъ охридчанитѣ, да изфърлятъ името на патриарха прѣзъ 1861. год. или, най-късно, прѣзъ 1862. год., както става при други по-скромни прѣдводители прѣзъ 1860. год., а чакатъ да се изминатъ цѣли осемъ години, та чакъ тогава да прѣстанѣтъ да го споменватъ?

По-долу въ единъ параграфъ г. авторътъ говори, че станѣло изпитание, но въ кое училище, не казва. Обаче отъ продължението на разказа му читателътъ може да се сѣти, че той говори за изпитание, станѣло въ женското училище, управлявано отъ любимата му учителка Недѣля Петкова, за която впрочемъ ние и въ друга една статия по-горѣ говорихме и доказахме, че тя прѣзъ това врѣме, за което говори г. авторътъ че станѣло изпитанието, именно прѣзъ 1871—1872. год., не е била въ Охридъ учителка, слѣдователно и не могла да дава никакво изпитание. По-горѣ вече се доказа, че Недѣля Петкова е учителствувала въ Охридъ отъ септември 1867. година до край учебната 1869. год.; а прѣзъ 1870—1871—1872. год. учителствува Стоянка, сега Ст. Сивкова отъ Ст.-Загора, слѣдов. и казаното за изпитанието въ женското училище подъ Недѣля Петкова е побъркано, ако не по друго, а то по датата поне.

Най-послѣ, като сключва статията си, г. авторътъ въ едно параграфче изброява имената на нѣкои учители и други граждани, които ужъ най-много работили по възражданъето на Охридъ и между които фигурира и нашето скромно име, а имената на по-важнитѣ и първоначалнитѣ дѣйци, за жалость, прѣжмълчава или не ги знае.

Като се отказваме отъ всѣкоя подобна честь, че сме поработили по нѣщо си, защото ние съ това нищо повече не сме сторили, освѣнъ по силитѣ си сме изгълбили единъ нашъ дълъгъ къмъ отечеството и народа си, ще помолимъ г. авторътъ да ни позволи още двѣ бѣлѣжки, именно :

1) Не сж оне лица, които н. милость спомена, главнитѣ дѣятели по възражданъето на Охридъ, а други, именно : а) Най-главниятъ

и най-дѣятелниятъ учить е билъ прископаметни Д. Миладиновъ, който затова и изгуби се безъ врѣме още, и когото г. авторътъ никакъ не спомена, като никакъ да не е съществувалъ и като нищо да не е направилъ. б) Я. Стрѣзовъ, който е билъ дѣсната ржка на Миладинова и съчинявалъ всичкитѣ нужни прошения по въпроса, като същеврѣменно давалъ и нужнитѣ съвети и наставления на първенцитѣ, какъ трѣбаше да се постъпва по-благоразумно и по-цѣлесъобразно. Първиятъ е билъ по-пламененъ и по-рѣшителенъ, а вториятъ по-умѣренъ и по-въздържанъ, но въ същото врѣме не по-малко дѣтеленъ отъ първия. в) Между тѣзи двама исполни, като едно паленце, гѣткали сме се и ние и, като нѣкоя коня, търчали сме всеждѣ, еждѣто трѣбало, като нѣкоя пощенски разсиленъ, а въ същото врѣме и сме прѣписвали всичкитѣ нужни прѣписки, безъ да прѣнебрежимъ, разбира се, да вършимъ венчко, що ни отъ ржка идѣло. г) Отъ първенцитѣ градски при първото повдиганье на гражданитѣ най-първо мѣсто съ държали пок. бр. Манчевци съ пок. Коста Манчевъ на чело, и други още второ-степенни. Особито покойнитѣ Йованче С. Манчевъ и Миле К. Манчевъ бидоухъ толко врѣме и прѣдставители въ Цариградъ, които обаче г. Ивановъ никакъ ги не спомена.

2) Ние не сме учителствували повече отъ 20 години, а тъкмо 29 години, почти непрѣривно, отъ 1854. год. до 1884. год., между което врѣме само една година, въ врѣме на руско-турската война, сме изгубили.

3) Г. Диямандиевъ еждѣ е учителствувалъ повече отъ 20 години, ние не знаемъ; знаемъ обаче, че до 1858. год. или 1859. год. бѣше ученикъ, а прѣвъ есенята на тая послѣдната година отиде въ Русия на учение. Г-нъ Диямандиевъ не е по-старъ отъ насъ, даже 5—6 години по-младъ, едвамъ да има 55—56 години. Въ Русия той най-малко седѣ три години; става прочее 1862. год.; а до 1876. год. колко години има? — 14 години. Гдѣ съ прочее повечето отъ 20 години, що учителствувалъ г. Диямандиевъ? Отъ тия 14 години, една учителствувалъ той въ Кукушь, една — въ Велесъ и една половина — въ Охридъ; другитѣ 10 1/2 години еждѣ е учителствувалъ, ние не знаемъ, може-би въ Бесарабиа, въ Влашко или въ Русия.

Това, що знаемъ навѣрно, това и потвърждаваме. Ако ли има нѣкоя, комуто да се не хареева нишаното отъ насъ и нека да го оспорява, готови сме съ удовольствие да го изслушаме и да му дадемъ иълно право, ако той би го ималъ.

(Слѣдва.)

К. Шапкаревъ.

Още нѣколко думи по въпроса за геометрическитѣ аксиоми.

Въ 1-та книжка на „Списание на бѣлг. инженерно-архитектно дружество“ ние подигнахме нѣколко въпроса по поводъ на единъ параграфъ въ трактата „Аксиомитѣ въ геометрията“ отъ г. И. Н. Гюзелевъ. На тѣзи наши въпроси г. Гюзелевъ е посветилъ една статия подъ заглавие „По въпроса за геометрическитѣ аксиоми“, помѣстена въ 2. и 3. кн. на същото списание.

Прѣди да се сиремъ да разгледаме, дали г. Гюзелевъ е отговорилъ въ поменнатата статия на подигнатитѣ въпроси, считаме за неизлишно, за по-голъма ясность да повторимъ накратко съдържаното